

PROGRESSZIO KFT.

A reformországgyűlések és az 1848-as forradalom törvényei

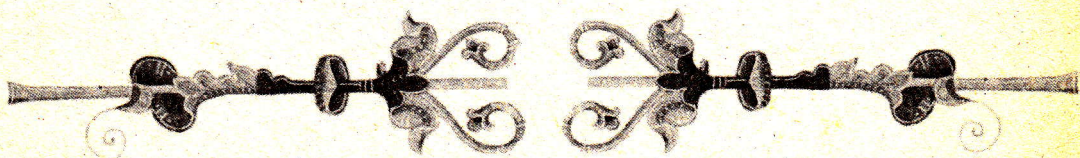

Az első magyar törvénykönyvet államalapító királyunk, Szent István alkotta, s az uralkodása óta eltelt csaknem ezer esztendőben a magyar állam fejlődésének útját, a magyarság mindenkori sorskérdéseit végigkísérték a törvények. S bár a királyi bullákban, országgyűlési határozatokban és miniszteri rendeletekben rögzített parancsok és óhajtások nem mindig váltak valóra, de akár megvalósultak, akár nem, mindig hű tükröi voltak a magyarság évszázadainak.

A Magyar Televízió Szakály István rendező és Haraszi Zsolt operatőr közreműködésével készített MAGYAR ÉVSZÁZADOK című történelmi sorozata — amely Ránki György professzor ötlete nyomán az MTA Történettudományi Intézetének évtizedek óta gyarapodó eredményeit használta fel — nemzeti múltunk legnevezetesebb törvényeit vette számba. Az ötvennégy rész legjellemzőbb és nemzeti múltunk megismerése szempontjából legfontosabb kép- és szöveganyagát kilenc részbe sűrítve adja közre a Progresszió Kft.

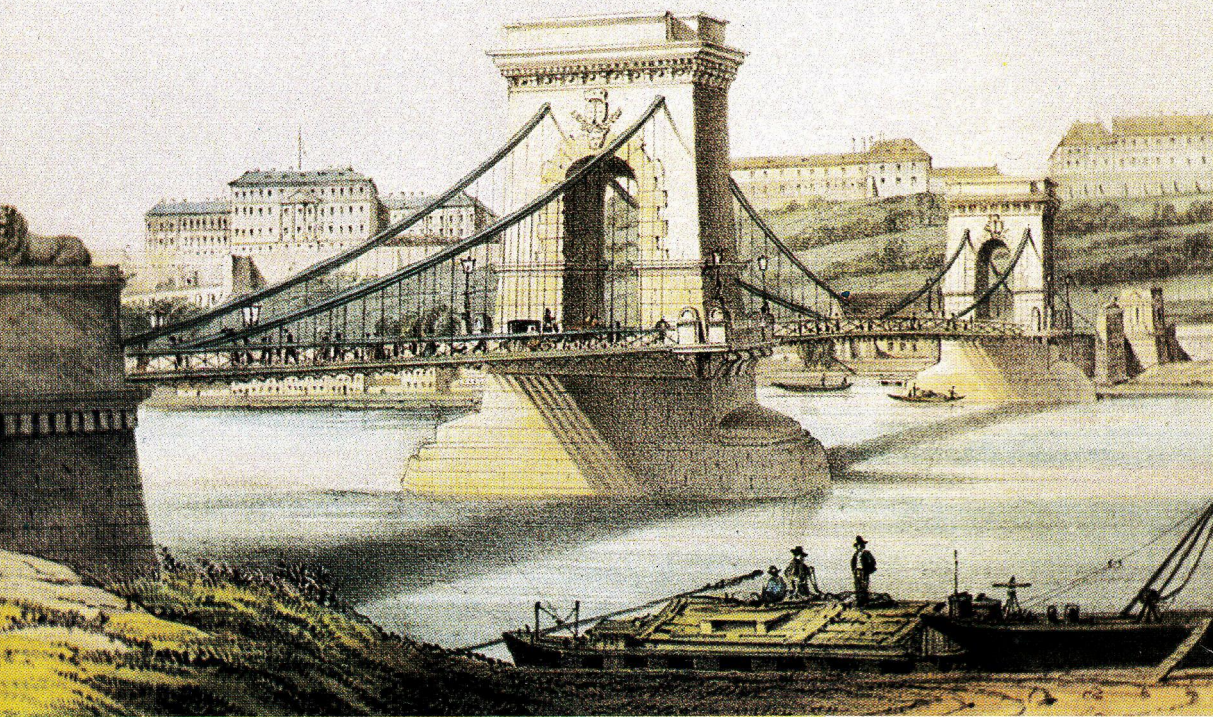
A hatodik rész tartalma:

A LÁNCÍD ÉPÍTÉSÉRŐL
A MAGYAR NYELV ÜGYE
FELELŐS KORMÁNY
UNIÓ ERDÉLLYEL
JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS

A Lánchíd építéséről

A Lánchíd 1852-ben (Franz Josef Sandmann litográfiája Rudolf Alt rajza nyomán)

Széchenyi István huszár kapitány 1820 decemberében Diószegen állomásozott. Ott kapta a hírt, hogy apja, gróf Széchenyi Ferenc Bécsben meghalt. Az ifjú gróf december 29-én érkezett Pestre, ahonnan gyorsan akarta folytatni útját Bécs felé, a jégzajlás miatt azonban a két szomszédos várost összekötő hajóhidat felszedték. Ilyenkor, a Duna vizének jégpáncéllá válásáig, Pest és Buda között megszűnt minden forgalom, még csónakon sem lehetett átkelni a folyón. Széchenyinek majd egy hetet kellett várnia, míg kocsiját dereglyére tették, és a jégzajlást jelző ágyúk dörgése közepette átvitték a túlsó partra. A várakozás ideje alatt a huszonkilenc éves gróf ezt írta németül naplójába:

Ma azt mondtam Brudernnak, hogy egyévi jövedelmemet fordítom rá, ha Buda és Pest közt híd épül, s hogy

ezért, jóllehet Pesten lakni alkalmasint sohasem fogok, egyetlen krajcár kamatot, vagy akár visszafizetést sem fogok követelni. Az a gondolat, hogy hazámnak fontos szolgálatot tettem, majd bőségesen kárpótol.

(Széchenyi István: Napló. 1821. január 4-én — részlet. Fordította: Jékely Zoltán)

Ez a kalandos történet azt sugallja, mintha az állandó Duna-híd gondolata Széchenyi fejében született volna meg.

A két város közötti híd létesítése Széchenyit megelőzően már sokakat foglalkoztatott. Királyaink közül Zsigmond és Mátyás, később II. József is délgette a Pestet és Budát összekötő híd tervét. A XIX. század elején tovább sokasodtak az ilyen elképzelések. Készítők többnyire mérnökök és arisztokráta

A nagycenki Széchenyi-kastély

korban nem születhetett volna ilyen nagy vállalkozás.

Az állandó híd építésének két sarkalatos pontja volt.

Az egyik műszaki. Hogyan lehet megvédeni a kőhidat az áradástól, a jégzajlás erejétől? Félő volt ugyanis, hogy a jég összetorlódását s az árvizet épp a híd pillérei segítik, veszélybe sodorva ezzel Pestet és Budát.

A másik anyagi természetű. Honnan és hogyan teremthető elő akkora összeg, amelyből megépíthetnék?

A két kérdés együttes megoldására a XIX. század harmincas éveiben aligha lett volna Széchenyi István grófnál alkalmasabb ember. Arisztokrataként fél Európát beutazta, és így módjában volt látni egy sor nevezetes régi és új hidat; a Ponte Rialtót Velencében, Bordeaux és Regensburg kőhídját, a prágai Károly hidat vagy a bécsi lánchidat.

Itthon és külföldön egyaránt megnyíltak előtte az ajtók. József nádorhoz, a királyi család várost szépítő és hídépítést patronáló tagjához éppúgy bejáratos volt, mint a korszak legnevesebb hídépítő mérnökeihez. Kapcsolatban állt a birodalom legbefolyásosabb bankáiraival, nagynevű görög és zsidó pénzemberekkel; de meghallgatta a kor legbefolyásosabb politikusa, Metternich is. A húszas évek közepétől fokozatosan reformerré váló gróf szívós kitartással, önképzéssel pár esztendő alatt a hídépítés problematikájának valóságos szakértője lett. Pontosan tudta, milyen messzemutató gazdasági és társadalmi haszna lenne a két várost fővárossá egyesítő kőhídnak. Országátalakító tervei Pest-Buda a gazdasági és szellemi koncentráció színterévé vált. Olyan központtá, amely a híd és az általa ugyancsak szorgalmazott Duna-szabá-

József nádor képe, háttérben a Lánchíddal, egy pest-budai cégérről, 1840—1860

lyozás és gőzhajózás révén bekapcsolja Magyarországot Európa vérkeringésébe.

A tervtől a megvalósulásig azonban majdnem három évtized telt el. Ez azért is különös, mert magát az állóhidat elvileg senki sem ellenezte. A folyamatos közlekedés biztosítása a budai és pesti polgárságnak éppúgy érdekében állt, mint a bécsi udvarnak, amely természetesen az összbirodalom érdekében akart változtatni Magyarország elmaradottságán.

Legfőbb támogatója mégis a magyar nemességnek az a művelt rétege lett,

amely Széchenyi *Hitelének* (1830) hatására, de attól függetlenül is, ebben az évtizedben kezdett ráébredni a változás szükségességére.

Jóllehet a nemesi tábor kezdetben a nemzeti érdekek védelmére szerveződött ellenzékké, korán felismerte, hogy Magyarország polgáriásítása és a rendileg széttagolt társadalom érdekeinek egyeztetése elkerülhetetlen. A nemességnek — érveltek a reformerek — le kell mondania feudális jogainak egy részéről, ha egy testté akar válni a nemzet nem nemes rétegeivel. Az érdekegyesítés reformkoncepciójának egyik alapja tehát a nemesi jogokról való önkéntes lemondás volt, s ebben nem egyszerűen a kiváltságosok nagylelkűsége érvényesült, hanem a szorító kényszer is. A reformerek tudták, hogy a haladás és a nemzetegység csak akkor párosulhat, ha a korszerűsítést nem Bécsből irányítják. Ez esetben ugyanis a jogfosztottak az udvar mellé sorakoznának fel.

Széchenyi hídépítési terve és a nemesi reformmozgalom ezen a ponton találkozott az 1832—1836-os országgyűlésen. A gróf jelképnek is tekintette a kőhidat, olyan alkotásnak, amely közvetlen gyakorlati haszna mellett összekapcsolódik a közteherviselés eszméjével. Tudta: a hídhoz akkora pénzösszegre van szükség, amely a hagyományos módon nem teremthető elő. Számításai szerint az építkezéshez szükséges körülbelül kétmillió pengő forintot Buda és Pest polgársága semmiképp sem tudta volna összeszedni. A nemesi felajánlás — amely a Magyar Tudományos Akadémia esetében célra vezetett — itt csak töredékösszeget biztosított volna. Széchenyi elképzelése tehát az volt, hogy a hidat egy részvénytársaság építse meg, a jegyzett részvények osztalékát pedig abból az összegből fizessék, amelyet hídvámként beszednek.

A két várost összekötő hajóhíd használatáért korábban is fizetni kellett.

A Batthyány tér 1835-ben (J. G. Weissenberg színezett litográfiája)

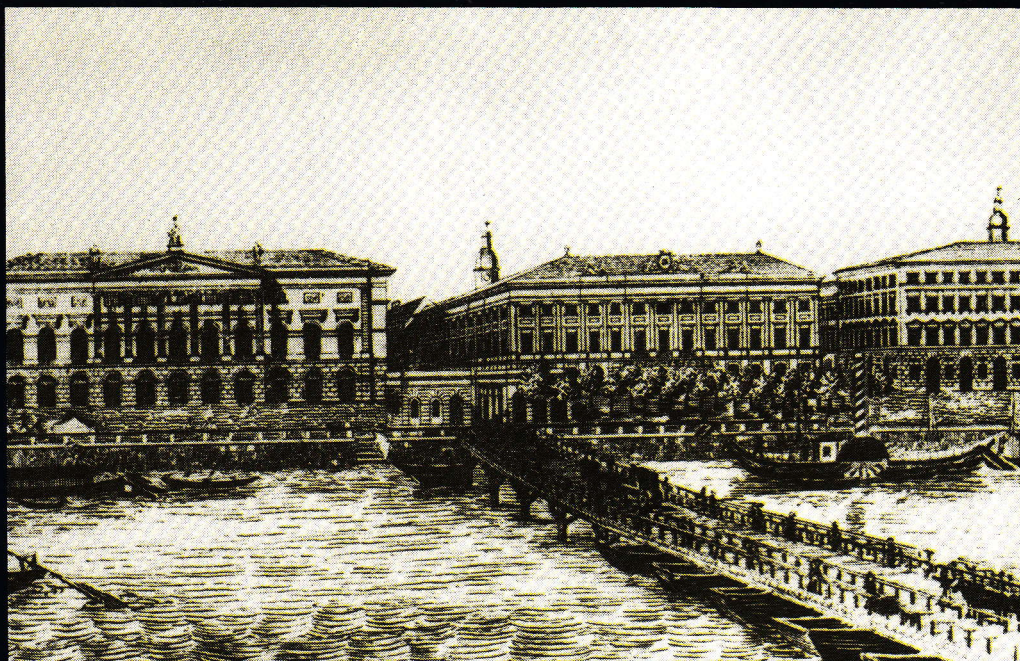
Igaz, nem mindenkinek, s ez a megkülönböztetés joggal háborította fel a polgárosult világból hozzánk érkező utazókat.

Képzeljék el, a hajóhíd mindkét oldalán nagybajuszú legényeket állítottak, akik elsősorban a nemeseket, de a szabad királyi városok polgárait is, valamint a meghonosodott szokásjog szerint, minden jólöltözött, vagyis gazdag embert ingyen engednek átkelni a hídon, míg a szegény iparoslegényeket, a zsidóságot, akár gazdag, akár szegény, a parasztságot és a rosszul öltözött idegent, ha nem csillogtatják már messziről a rézkrajcárjukat, minden további nélkül karon fogják és fizetésre kényszerítik. A hídrók az idők folyamán olyan nagy gyakorlatra tettek szert, hogy már messziről lemérik az embert, tudják, kicsoda, micsoda. Az idegeneket, akiket nem ismernek, szemeikkel

szinte keresztülfúrják, hogy megállapítsák, melyik rendhez tartoznak. (...) Eleinte fel sem foghattam, hogyan lehetséges, hogy maguk az előkelő polgárok és nemesi körök nem járulnak önként a vámszedők elé megfizetni a

Buda és Pest dél felől, háttérben a hajóhíddal (J. G. Weissenberg 1835-ben készült litográfiája)

A hajóhíd 1837-ben (Max Felix Paur litográfiájának részlete)

I. Ferenc császár és magyar király szobra a bécsi Burg udvarán (Pompeo Marchesi alkotása, 1842—1846)

krajcárokat, amivel ezt a megalázó és méltatlan rendszert, a moralitás súlyával aláásnák. (...) tudvalevő, hogy máshol is vannak a nemességnek előjogai. Csak nem jutnak annyira feltűnő módon kifejezésre, mint Magyarországon és különösen ennél a hídnál, ahol a gazdagok arannyal teletömött erszényükkel fizetés nélkül mennek át, míg a szegénytől sokszor utolsó krajcárját veszik el, ha át akar menni a túlsó part-ra...

(J. G. Kohl: *Hundert Tage auf Reisen in den oesterreichischen Staaten* — részlet. Dresden, 1842. Fordította: Vajda Pál)

Széchenyi tervének lényege éppen az volt, hogy a hajóhíddal ellentétben az új hídon — meghatározott ideig — *mindenki* fizessen vámot, még a törvények szerint ez alól felmentett nemesek, a hajóhídon kiváltságokat élvező pest-budai polgárság, a kormány emberei és a katonaság is. Mivel ily módon a hídepítés a sarkalatos magyar törvényeket is érintette, a kérdés a magyar országgyűlés elé került. Ha a pest-budai állandó híd Széchenyi szemében a közteherviselés felé vezető út jelképe volt, akkor a törvénycikk körüli országgyűlési és egyéb viták ellenkezőleg, inkább azt bizonyították, mennyire nehezen egyenlíthetők ki az ellentétes érdekek egy nyilvánosságot nélkülöző, szétagolt társadalomban. Amikor 1832 őszén Angliában járt hidakat nézni, mérnökökkel tárgyalni, ezt írta naplójába:

Azt tartják, a pénz teszi az angolt. Nos, vedd el a pénzt az angoltól — hagyd meg az eszt —.

Add oda a pénzt a magyarnak — de hagyd meg olyan butának —, és minden marad a régiben. Bizony a pénz mintegy a látható instrumentuma a fejlődésnek... mélyebben és láthatatlanul az ész működik... Legyen pénzetek —

Amikor a Lánchíd építéséről megindult az országgyűlési vita, Magyarország trónján még I. Ferenc ült (Friedrich Amerling festménye)

de ne legyenek kicsinyes rendszabályaitok. Sajátságos a belső fogyasztás mechanizmusa. A legmélyebb alap a szabadság.

(Széchenyi István: *Napló*. 1832. október 23-án — részlet. Fordította: Györffy Miklós)

Az első lépés a Hídegyesület megalapítása volt 1832 februárjában, mely Széchenyi és gróf Andrássy György részletes jelentése alapján a részvénytársasági formát és a mindenkire kiterjedő hídvámot javasolta. Az országgyűlési vitában természetesen száz számmal akadtak ellenvetések.

„Nincs a híd az egész nemzet hasznára” — hangzott az egyik. „Sérti a nemesi kiváltságokat” — így a másik. Volt, aki fogadkozott, hogy ha kell, Paksig is leutazik, de — nemes létére — nem fizet hídvámot. Többen túl drágának találták a tervet, mások azt firtatták, jó utak nél-

kül mit ér majd az egész. A legnagyobb ellenállást mégis a pest-budai polgárok tanúsították, hiszen a hajóhíd vámbevétele az idáig őket illette. A készülő hídtörvénynek az a kitétele, hogy az épülő híd — a költségek megtérülése után — a nemzet tulajdona lesz, s nem a polgárságé, érzékenyen érintette őket. Ennyi, részben egymás ellen dolgozó érdekek ütközését látva, már-már az a kérdés, hogyan lehetséges hogy a terv egyáltalán megvalósulhatott?

Ez aligha történhetett volna meg Széchenyi aktív közreműködése nélkül. A gróf — akit ezekben az években az Akadémia, a Kaszinó, a lóverseny, a Duna-szabályozás, a Nemzeti Színház és a Hengermalom ügyei is lefoglaltak — igazi szívügyének a Lánchidat tekintette. Beszélt és szervezkedett az országgyűlésen, irányította a Hídegyesület munkáját, személyesen próbálta a két város ellenállását megtörni; járt Metternichnél, többször megfordult Angliában, részt kért a műszaki problémák kidolgozásából a tervező Thierney Clark megnyerésétől a szükséges anyagok beszerzéséig.

szeptember 7-én

Mr. Clarkhoz a Hammersmith-híd tőszomszédságában — amit ő is épített. 65 ölnyi fesztáv — azonkívül két elővédmű a vízben is — az egész mintegy 80—90 ölnyi. — Ahogy ott áll, nem kerül egész 44 000 font sterlingbe —. Ettől magasba szárnyalt a szívem — régóta nem töltött el ily keserédes érzés — ! Könnyen menne; — legföljebb ha egy millió pengő forintba kerülne. Felbuzdulásában a nemesség egymaga kifizethetné — és szabad az út. Karbantartásra 10 percentet úgyszintén a nemesség. Egy bizottság, mely gondoskodik erről és a felhalmozott tőkérről — mi más kell még?

Híd: legalább 2 fesztáv kellene.

Szélesebb járdák —

Hosszabb pillérek —

William Thierney Clark, a Lánchíd tervezője (Barabás Miklós kőrajza)

Vas belemélyesztve.

Mennyi volna a súlya?

Mennyi mázsája helyben?

Mennyi a szállítás Fiuméig?

Mennyi a pillérek helyben?

Mennyi a kő?

Kézi munka?

Látni, körülbelül milyen magas nálunk,

Vajon egyetlen egy rezgés nem?

1000-1500 — kivonva 500-at, még mindig marad 100(0).

Ez jó a víznek. A jég különbözőképpen viszonylik a jéghez. (...)

Ami a vasat illeti, nem lehetne Magyarországon elkészíteni?

Gróf Széchenyi István a Lánchíd tervrajzával. (C. Wieland pasztellképe)

október 3-án

Clarkhoz. Rajzok készülnek. (...)

Azután csónakba ültem a Hammersmith-hídnál, és leereszkedtem a Putney fahíd, a Bathersea fahíd, a Vauxhall vashíd, a Westminster kőhíd, a Waterloo kőhíd, a Blackfriars kőhíd, a Southwark vashíd, a világ legszebbike! és a szintén kőből való London híd alatt. Íme London — avagy 9 angol mérföld hosszában 9 híd!

október 16-án

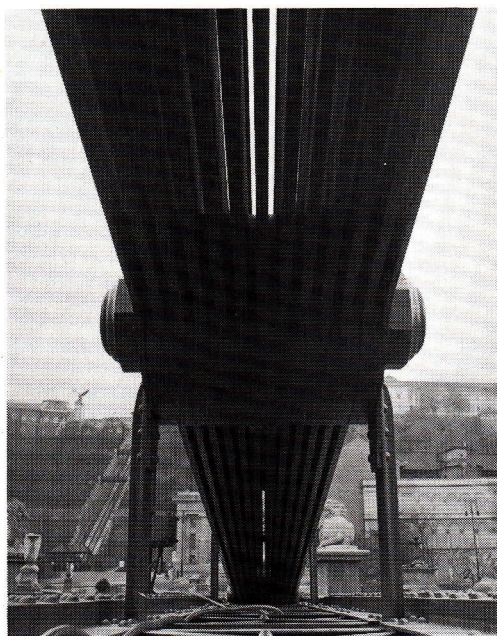
Mr. Lemmel W. Wright amerikai mérnökhöz hajtottunk. (...) Láttam egy vashíd modelljét. Jónak látszik. 600-700 lábnyi fesztávot is elbírní látszik. Nagyon ellene van a lánchídnak. Nagyszerűek lennének, ha a hintázástól meg lehetne óvni őket. Egy ló ügetése — több ezer mázsát hoz mozgásba. Mozdulatlanul terhet roppant jól elbírnak. Mindenfelé összeomlottak etc. Továbbá vég nélküli a karbantartása is. Amerikában van faívű. Leghosszabb a Schuylkillen átívelő Philadelphiában. 40-50 évig tartanak. Stevenson ellenzi a hidat. Davis Gilbert úr mellette van. *Meridith... úgyszintén.*

Azután a Sommerset Hous-ba mentünk — Royal Academie — és Royal Society.

Milyen nehéz dönteni!... Midőn nemrég Brightonban voltam, iszonyú vihar fútt — a láncok meg se rezdültek —. Nincs fogása a szélnek. (...)

(Széchenyi István: Napló. 1832. — részletek. Fordította: Györfy Miklós)

Széchenyi angliai útja során meggyőződött arról, hogy érdekesebb az igényes, technikailag korszerűbb megoldást választani, s szívós kitartással győzött meg másokat is. Miután aprólkosan tisztázta a hídszerkezet mérnöki problémáit, tárgyalta a Sina- és Rotschild-

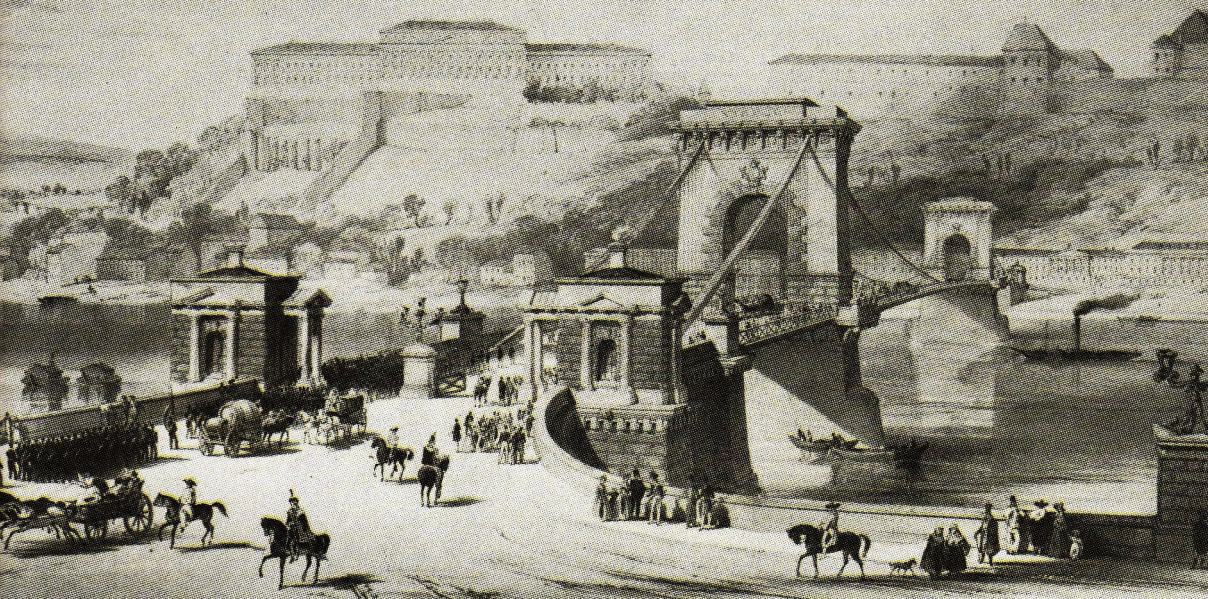
A Lánchíd vasszerkezete a XIX. század elejének „csúcstechnológiája” volt, amely a felújítások ellenére lényegében ma is változatlanul őrzi eredeti formáját

bankházakkal a pénzügyi feltételekről. A gőzerővel folyó előkészítő munkához szinte már csak az utolsó lökést adta az 1836. évi XXVI. törvénycikk, amely szerint:

Az országon keresztül folyó Duna jobb és bal partjai között szükséges szakadatlan közösülés fenntartása végett Buda és Pest városok között állandó hídnak építése határoztatik el.

A Buda és Pest közti állandó híd felépítésének eszközlése egy részvényes társaságnak feladása lesz; melly is hogy annál hamarabb összeállhasson, vállalatára nézve pedig törvény által tökéletesen biztosítva legyen.

A részvényes társaság költségén Buda és Pest között építendő állandó hídon — mindazontáltal egyedül ezen esetben, és minden innen vonható következtetések nélkül — csak az Országos Küldöttség által a részvényes társaság-

A Lánchíd egyik tervváltozata, mely sok tekintetben eltér a kivitelezett tervtől (George Hawkins könyomata, 1839)

gal kötendő szerződési és alább kijelentendő határidő alatt, hídvámost kivétel nélkül mindenki fizetni tartozik.

(1836. évi XXVI. törvénycikk — részlet. Magyar Törvénytár fordítása)

április 18-án
Ülés a rendeknél, Híd. Átment, amiképpen kívántam, s rengeteg fáradtsággal elértem. Diner nálam! Ó, Istenem, mennyi lemondás kell mindehhez.

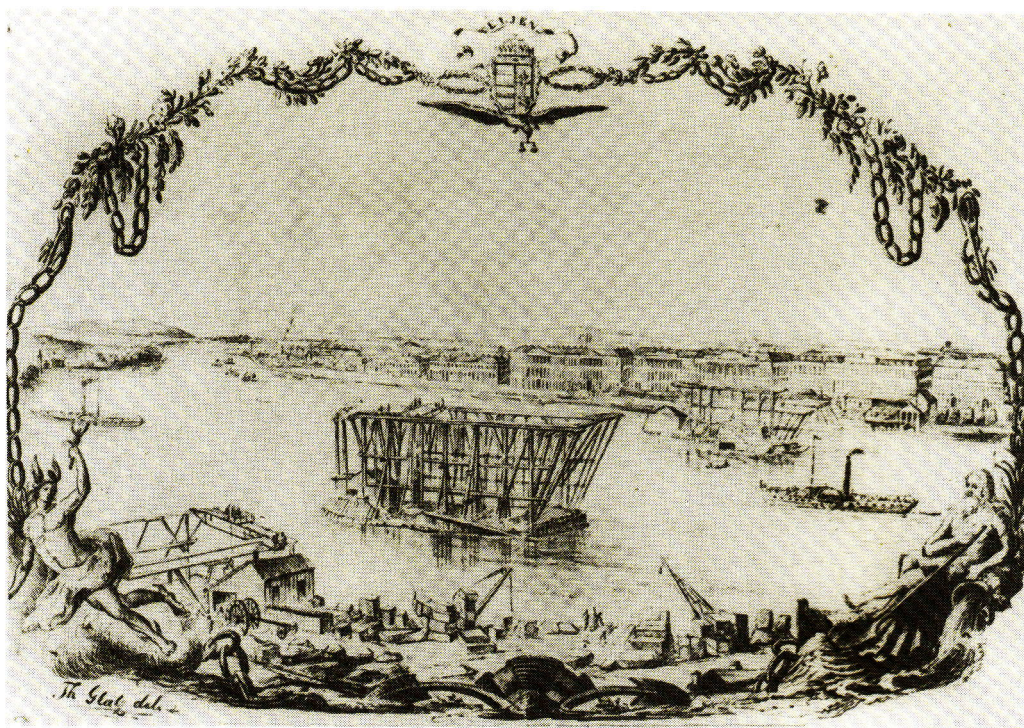
április 23-án
Ülés egész nap. Hidam inog. A Főherceg beszélt Reviczkyvel. — Írtam Majlátnak. Egészen fáradt s bágyadt vagyok az ármányoktól. Mednyánszky-nál, Bartalnál, Szerencsynél etc. Istenem, — be nehéz valami jót létrehozni! Reviczky-nél ebédelek. A hidat megint elnapolták. Soha véget nem érő csi-bészkedés! —

április 27-én
Reszketek, a hidam! Bátran s körültekintően védelmezem. El fogok bukni. Qui perdidit Numerum etc.! [Aki elvesztette a sokaságot...]

április 28, 29, 30-án
Minden késhegyen táncol. Erjedés. A hidam — egy hajszálon függ! Deák, Beöthy — Palóczy, Klauzál, Pázmándy, s még Noszlópy is etc. etc. etc. sokat tett értem. Lesoványodom. Bensőm elemésztődik!

május 1-én
Ó, Istenem, micsoda boldogság! — Egy okos királyi határozat folyományaképpen ragyogóan átmegy a híd. Este 8 óra. 3/4 1-ig ülés. Klauzálnál.

május 2-án
Küldöttség a királyhoz s királynőhöz. Metter[nich]-hez megyek — (...) Merrev, büszke, hideg, leereszkedő. Szen-

A Lánchíd építése 1842—1843 (T. Glatz tollrajza)

tesítés... Este 11 tájban berekesztik az országgyűlést!

május 3-án

Pazar idő. Most érzem csak, mily fáradt a lelkem...

Isten a tudója, becsületesen dolgoztam!

(Széchenyi István: Napló. 1836.

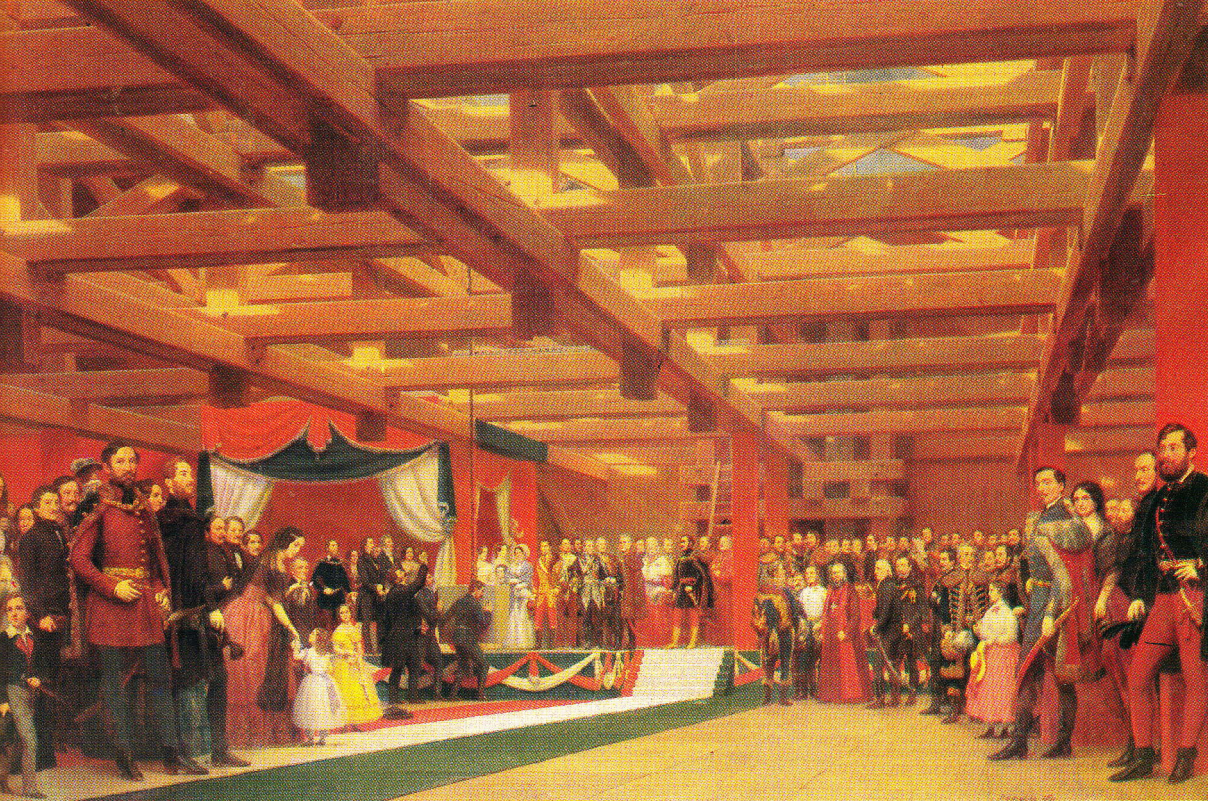
— részletek.

Fordította: Györfly Miklós)

Széchenyi joggal tarthatta saját érdemének a hídtörvény létrejöttét. Vállalkozása nemcsak egyedülálló, de egyszeri és megismételhetetlen volt. Az 1830-as évek nemesi reformmozgalma még csak a kezdeteknél tartott, s a bécsi udvar sem döntötte el, milyen taktikát alkalmazzon vele szemben. Ilyen körülmények között egy olyan

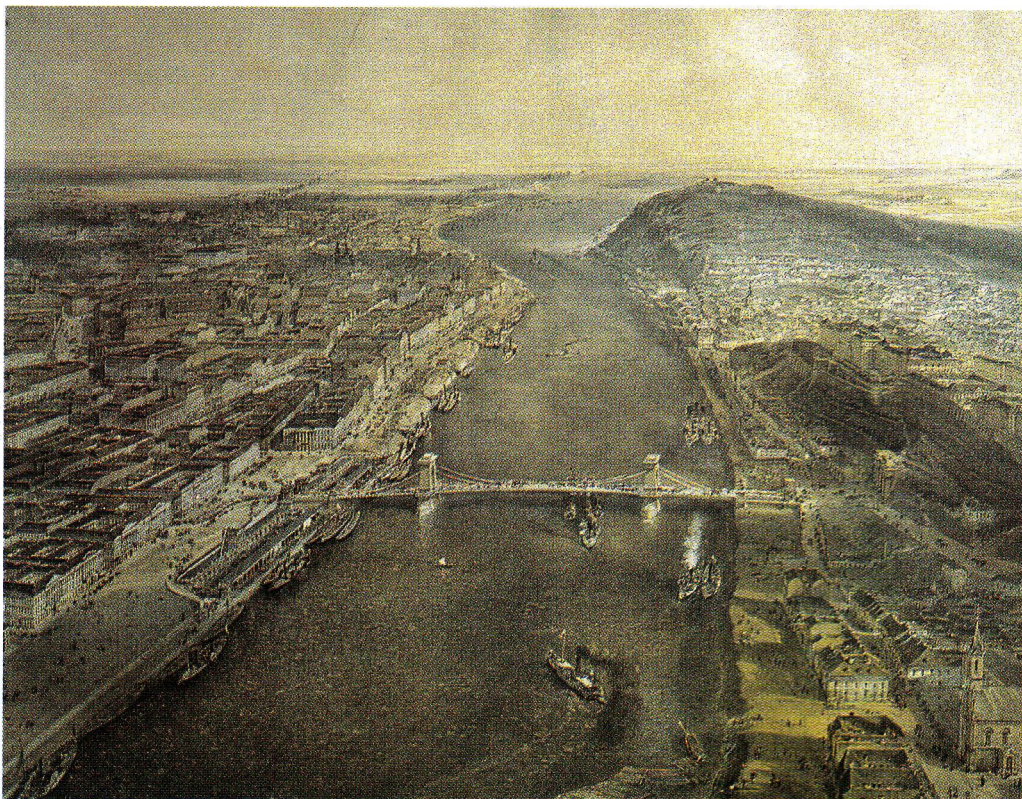
markáns egyéniség, mint Széchenyi, kulcsszerepet játszhatott, és szinte maradéktalanul megvalósíthatta elképzeléseit. A gróf a harmincas évek első felében népszerűsége csúcsán állt. Az országban csüngtek a szavain, de meghallgatták Bécsben is. Sikerral lehetett a különböző érdekek kiegyenlítője, s a szó szoros értelmében *hídepítő a régi és új között*.

Maga az építkezés 1839-ben kezdődött el, és három évvel később, 1842. augusztus 24-én megtörtént a híd alapkövének ünnepélyes letétele. Barabás Miklós a nevezetes eseményt megörökítő festményén a híd tervezésében és kivitelezésében közreműködő három angolon, William Thierney Clarkon, névrokonán, Adam Clarkon és az építésvezető kőművesmesteren kívül ott láthatjuk nem csak az ország nádorát, József főherceget, de a királyi család

Barabás Miklós: A pesti Lánchídő alapkövetétele 1842. augusztus 24-én
Címeres kandeláber a Lánchíd budai hídfőjénél

Rudolf Alt: Pest és Buda madártávlati képe a Lánchíddal, 1860-as évek

több tagját, Kopácsy József prímást, az építkezést finanszírozó Rotschild és Sina bárót és a főúri ellenzék olyan nevezetes tagjait is, mint Wesselényi Miklós, Károlyi György vagy Batthyány Lajos.

Hat évig tartó szívós munka után, 1848 tavaszán befejezés előtt állt a híd. Július 18-án az utolsó tartóláncot húzták fel a pillérekre, a felvonólánc azonban leszakadt. S bár a hibát hamarosan kijavították, Széchenyi, akit a magyar történelem e sorsdöntő napjaiban amúgy is kétségek gyötörték, intő jelnek vélte a kudarcot. Ugy érezte, hogy a sors nem lesz kegyes hozzá, sohasem láthatja meg nagy művének befejezését. Noha a nyár hátralévő zaklatott időszakában szinte éjjel-nappal dolgoztak a hídon, előérzetei igaznak bizonyultak.

Szeptember 4-én, amikor a magyar kormány tudomására jutott, hogy V.

Ferdinánd érvénytelennek tekinti a márciusi forradalom vívmányait — amelyhez korábban királyi hozzájárulását adta —, Széchenyi végképp összeomlott. Súlyos önvád kínozza a történetekért. „48 órán belül minden lángokban áll...!” — írta naplójában.

S három nappal később — egy sikertelen öngyilkossági kísérlet után — örökre bezáródott mögötte a döblingi elmegyógyintézet kapuja.

A két várost összekötő első állandó hidat 1849 novemberében avatták fel. Mint az akkori tudósítás leírja, elsőként Julius Jacob von Haynau báró, császári királyi tábornok, a magyarországi osztrák hadsereg főparancsnoka, Magyarország és Erdély teljhatalmú katonai és polgári helytartója ment át rajta...

A magyar nyelv ügye

Vidra Ferenc: Pannonia. 1844

A magyar nyelv ügyét már 1790–1791-ben, majd 1807-ben is szorgalmazta a magyar országgyűlés, amelynek színhelye e két alkalommal kivételesen nem Pozsony, hanem Buda volt

Mintegy fél esztendővel azután, hogy a *Szózat* zenéje először hangzott fel a Nemzeti Színházban, 1843 decemberében a pozsonyi országgyűlés a magyar nyelv és a nemzetiség ügyében felirattal fordult V. Ferdinánd királyhoz. A benyújtott törvénytervezet célja a hazai közelet (a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás) „megmagyarosítása”, valamint a hazai magyar nyelvű oktatás bevezetése volt. A javaslatot előterjesztő országgyűlés egyúttal gondoskodni kívánt arról is, hogy a magyarországi pénzeket magyar felirattal verjék, hogy a polgári, állami és katonai intézeteken, valamint a hazai hajókon magyar nemzeti lobogó lengjen, magyar országcímer díszeljen, és az országban kibocsátott valamennyi hivatalos iratra magyar nyelvű pecsét kerüljön. Törvényben kívánta rögzíteni a Habs-

Josepf Kreutzinger: Kazinczy Ferenc képmása, 1808

burg-házból való főhercegek és hercegisasszonyok, de mindenekelőtt a trónörökös magyar nyelvű oktatását is.

Magyarországon az első nyelvi törvények megszületésének idején, a XVIII. század végén és a múlt század elején a középkorból örökölt latin nyelv még jelentős pozícióval rendelkezett. Ez volt az államnyelv: a törvényhozás, a felsőbb szintű közigazgatás és az igazságszolgáltatás, a felső- és középfokú oktatás, a tudomány és a liturgia nyelve. A mindennapi érintkezős nyelve, az ország soknemzetiségű népeinek megtelepedésére korántsem volt ilven egységes: a magyar és a német mellett egyaránt be-

Nyugat-Európa népei már többnyire egységes nemzeti nyelv birtokában érkeztek a polgári korszak küszöbére — Kelet-Közép-Európa leendő nemzeteinek még a XIX. század folyamán is keserves küzdelmet kellett folytatniuk anyanyelvük hivatalos elismertetéséért.

A névelvi-nemzeti kibontakozást e területen nem csak a gazdasági, társadalmi elmaradottság nehezítette, hanem –

Kisfaludy Károly *Auróra* című zsebkönyvének illusztrációi nagy szerepet töltek be a nemzeti érzés ébresztésében. Ismeretlen mester festménye az *Auróra* metszete után

a magyarok, a csehek és a lengyelek esetében — a korábban megélt politikai önállóság elvesztése is. Magyarország számára mindez azt jelentette, hogy a soknemzetiségű Habsburg-birodalom részeként érte meg a nemzeti ébredés korát, egy olyan államkeretben, ahol több nép élt egymás mellett a függőség

és alárendeltség bonyolult rendszerében, a gazdasági, társadalmi és nemzeti fejlődés különböző fokain.

A reformkorban Magyarország 10 millióra tehető lakosának kevesebb mint a fele, a közigazgatásilag ekkor külön álló Erdélynek 28 százaléka volt magyar anyanyelvű, a magyar koroná-

A nemzeti ébredésben nagy szerepet játszott a zene és a tánc. Magyar verbunkos, dudás
Táncoló magyarok (Karl Beyer színezett rézmetszetei Bikessy-Heinbucher József rajza nyomán. XIX. század eleje)

hoz tartozó Horvátországnak — a korabeli statisztika tanúsága szerint — kevesebb mint fél százaléká. A magyar reformmozgalomnak az a követelése, amely a középkori latin nyelv helyébe, a kor igényeinek megfelelően, saját anyanyelvét akarta állítani, előbb-utóbb bele kellett hogy ütközzön a magyar korona nagyszámú nem magyar alattvalójának érdekeibe.

A kibontakozó átalakulás, a nemzeti ébredés közösségteremtő célkitűzése — kisebb-nagyobb fáziseltolódással — a soknemzetiségű Habsburg-birodalomban, s ezen belül valamennyi magyarországi etnikumnál, életre hívta azt a törekvést, hogy nyelvét magas színvonalra emelve alkalmassá tegye az államélet, a gazdaság, a kultúra és a tudomány feladatainak ellátására. Azok a népek, amelyek társadalmuk, gazdaságuk és kultúrájuk fejlettsége és vezető rétegeik politikai súlya révén előbb léphettek erre az útra, nyelvi-nemzeti törekvéseiket szerte Európában a latin nyelv rovására valósíthatták meg. A fejlődésben elmaradottabb népeknek azonban már kedvezőtlenebb körülmények között kellett harcukat megvív-

niuk. Törekvéseikkel szükségképpen az „előttük járók” nyelvi hegemon törekvéseibe és a már elért, kivívott pozícióikba ütköztek. Ez magyarázza, hogy míg a magyar nyelv ügyében hozott első törvények — amelyek eleinte II. József németesítő törekvéseinek ellenhatása-

Bihari János zeneszerző, cigányvirtuóz (Donát János olajfestménye, 1820)

Szolnok és Veszprém megyei parasztok viselete 1821-ben (Franz Jaschke bécsi viseletgyűjteményéből)

ként jelentkeztek — a nemzetiségek részéről alig ütköztek ellenállásba, addig az 1840-es évektől egyre sokasodtak az ellentétek.

Gottfried Herder nevezetes jóslata, miszerint a szlávok, németek és románok közé beékelte magyarság évszázadok múlva nyomtalanul el fog merülni az őt körülvevő népek tengerében, el-

rettentő vízióként lebegett a reformkoriak szeme előtt. A *dicső múlt* és a Herder által felvázolt *nemzethalál* riasztó ellentétét, a magyar reformerek szorongó félelmét máig hitelesen közvetíti Kölcsey Ferenc *Himnuszának* és Vörösmarty Mihály *Szózatának* különösen komor, tragikus hangvétele.

A gräfenbergi magányából szavát

Kossuth Lajos (Franz Eybl litográfiája, 1841)

hallató beteg Wesselényivel együtt sokan vélték úgy a hazában, hogy az „északi kolosszus”, azaz a cári Oroszország által képviselt pánszláv eszmék ellenében a fokozatos magyarosítás jelentheti az egyetlen orvosságot. E vélekedés igazát látszott erősíteni az is, hogy a magyar korona fennhatósága alá tartozó területeken a polgári fejlődés felgyorsította a nem magyar ajkú lakosság spontán asszimilációját.

E folyamatban azonban jelentős szerepet játszott a magyar törvényhozás is, amely 1790 és 1844 között nem kevesebb mint hét törvényt hozott a magyar nyelv hivatalossá tételének ügyében. Ezek értelmében a magyar nyelv szerepe fokozatosan nőtt a törvényhozásban, a vármegyék 1805-től sorra tértek át a magyar nyelvű ügyintézésre, és a kormányhatóságokkal való levelezésben is lépésről lépésre teret hódított.

Az anyanyelv ügyének előmozdítása sokszor párosult a magyar irodalom és kultúra fellendítésének igényével. A Magyar Nemzeti Múzeum után megalakult a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Színház, s fontos alapítványokat hoztak létre.

Az 1830-as évek táján színre lépő magyar liberálisok azonban nem álltak meg a közélet és a magyar felsőoktatás megmagyarosításának igényénél. Felerősödött a törekvés a nem magyar népek — legalább részben — asszimilálására is. Sok helyütt lett a magyar az egyházi prédikáció nyelve, és a nemzetiségi vidékeken is szaporodott a magyar nyelvű iskolák és óvodák száma. A nyugat-európai nemzetállamok példáját követve a hazai liberálisok olyan polgári-nemzeti közösség megteremtését tűzték ki célul, melynek az ország minden lakosa — etnikai különbség nélkül — egyenrangú tagja lehet. Egy állam — egy nemzet — egy nyelv: ezt látszott igazolni a nyugat-európai nemzetek példája. Ezt kívánta követni — kevés kivétellel — a magyar liberális nemesség is.

A Magyar Tudományos Akadémia allegóriája (Johann Ender festménye, 1831)

...az egyedüli kérdés, melyik élő nyelv legyen az önálló magyar birodalomban közigazgatási nyelv? És e kérdésre legrövidebben egy másik kérdéssel lehet felelni; tudniillik minő országról vagy on itt szó, és kié a hon, a melyről szó vagy on? Felelet: Magyarországról van szó, s a hon, a melyről szó vagy on, a magyaroké. E szóban fekszik a kérdés kulcsa.

A magyar nem áll hontalanul a Kárpát bércein, hogy fegyverével utódainak hont szerezzen; egy ezred évnek történelmi joga avatá fel őt az európai nemzetcsaládba; s a honban nem lehet, egyetlenegy teremtet lélek sem lehet, ki azt, hogy e hon felett a magyar szent korona felsősége leng, honárulás és hűtlenség nélkül kétségbe hozni merészelhetné; — ha ez így van, a föltett kérdés is döntve van (...) s nemcsak képtelenség, hanem jogtalanság s bűn volna Magyarhonban a magyar nem-

A Károlyi—Trattner ház, amely a Magyar Tudományos Akadémia otthona volt a reformkorban

Wesselényi Miklós báró (Franz Eybl litográfiája)

zet történelmi joga ellenében akármi más érdekeket, jogot — követelő hatalom gyanánt felállítani; mintha bizony az, hogy a magyarok földje kit ural, még be nem végzett tény, még meg nem oldott csomó, avagy vitatható kérdés lehetne. Nem, nem! legyen éjszaka avagy keleten, de azon sáskaseregnek még teremni kell, mely a magyarnak

fennragyogó napját örök homályba boríthassa; addig pedig, míg dalunk szavai szerint „Él magyar, áll Buda még!” addig Magyarhonban a közigazgatás, vagyis közélet nyelve, élő nyelvek közül más soha sem lehet, mint a magyar.

(Kossuth Lajos: Szabadka körlevele — részlet. Pesti Hírlap, 1842. 160. szám)

A korabeli magyar liberális nemesség a szabadságeszmének és a műveltségnek mindenható szerepet tulajdonított, és őszinte hittel remélte, hogy — ledöntve a magyar korona népeit elválasztó nyelvi és kulturális korlátokat — a „hátrébb maradtakat” mintegy kézen fogva vezeti el a „közboldogsághoz”. Nem csak Kossuth, de a magyar liberálisok többsége, maga Wesselényi is, őszintén hitt a magyar nyelvű oktatás kiterjesztésének nemzeti ellentéteket feloldó, üdvös szerepében.

Erőszak minden helyzetben és korban ellenhatást szül: de erőltetés viszásabb hatást — s az ellencselekvés vagy nemcselekvés ösztönét egy korban sem idézi inkább elő, mint a gyermeki években. Azért a magyar nyelvet idegen ajkú gyermekek közt nem erőltetve s büntetéssel, nem anyai nyelvök eltiltása által; hanem ahoz édesítve, szelíd módon s azt jutalom s örömmel nyerhetés eszközévé téve, kell tanítani. — Tudjuk mi könnyen tanul gyermek nyelvet. Tanítónak szorgalma s helyes modora eleinte sem fog nagy akadályra találni. Magyarul épen nem-tudó növendékei közül, ha előbb csak néhányat is annyira visz, hogy magyarul kezdjenek beszélni; s ha ilyen egy iskolában csak néhány van, könnyű versenyébresztés által ezeknek számát lassankint többséggé emelni: midőn ez el van érve, a kevesebb szám a többséget önként követi.

(Wesselényi Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* — részlet.
Lipcse, 1843)

A magyar nyelv terjesztésének reformkori buzgalmát azonban korántsem az a későbbi korokból jól ismert vágy sarkallta, hogy egy nép gazdasági, kulturális fölénye vagy viszonylagos számbeli többsége tudatában uralkodjék másokon, hanem jóval inkább az a liberális utópia, amely — bízva az általa hirdetett eszmék csodatévő erejében —

a nemzeti különbségek és ellentétek teljes feloldásában reménykedett. A kései utódoknak — ismerve a végkifejletet — ma már könnyű Széchenyit idézni Kossuth vagy Wesselényi ellenében. Valóban igaza volt, amikor 1842-ben az általa alapított Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén prófétikus erővel láttatta a magyar nemzeti mozgalom fejlődésében rejlő — és később oly végzetessé váló — veszélyeket. De azt sem szabad elfelejteni, hogy Széchenyi e nevezetes beszéde a korabeli hazai közvélemény jelentős részét igen felháborította. Nem véletlenül. Éppen azt vonta kétségbe, azt vitatta el a magyar reformmozgalom nemzeti célokban hívó élgárdájától, amiben az őszintén hitt.

...ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy vajon, „ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következők-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia?”

Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül „nyelv mesterekre”, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokkal, „hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ”, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot illy felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet. (...)

Olvasztói felsőbbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bír e illyessel az, ki szeretetreméltóság és rokonszenv gerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld, és fehérrel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? (...)

A pesti megyeháza nagytermében hangzott el Széchenyi nevezetes akadémiai beszéde 1842. november 27-én

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi.

*(Széchenyi István: Akadémiai beszéd
— részlet. 1842.)*

A közhangulatra igen jellemző, hogy a kortársak többsége a magyar reformmozgalom elleni durva támadásnak ítélte a grófnak a magyarosítás veszélyeire figyelmeztető szavait. Sokan úgy vélték, ezúttal végképp túllőtt a célon, s beszédével nemhogy segítené a haza magyar és nem magyar ajkú lakosainak közele-

dését, hanem éppen ellenkezőleg: a magyarság vezető szerepét amúgy is tagadó, magyarelles véleményeket erősítette. A liberális kortársak csupán az ekkor már másfél esztendeje tartó Széchenyi–Kossuth vita újabb fordulatát látták a gróf látványos fellépésében.

A tisztánlátást természetesen nemcsak a két politikus között kibontakozó, a reformmozgalmat megosztó és egyre inkább személyeskedéssé fajuló vita zavarta. A kérdés megoldásához arra lett volna szükség, hogy a frissen kibontakozó nemzeti mozgalmak fiatalos önzésén felülkerekedjen a lojalitás, a más né-

Gróf Széchenyi István
(Franz Eybl litográfiája)

G. Széchenyi István

pek érdekeit is szem előtt tartó bölcs belátás. A nemzeti érzésben éppen megerősödött vagy erősödni vágyó népeket azonban éppoly kevéssé lehetett a vélt vetélytársak érdekei iránti türelemre inteni, mint manapság.

A dilemma szinte feloldhatatlannak tűnt. A kérdést tovább bonyolította, hogy a magyar liberálisok ellentétei először éppen azzal a horvát nemzeti mozgalommal éleződtek ki, amelynek alkotmányos különállását a magyar országgyűlés sohasem tagadta. A magyar nyelv államnyelvvé emelésének igénye miatt a pozsonyi országgyűlésen a korábban magyarul felszólaló horvát követek többé nem voltak hajlandók magyarul beszélni, és a magyar hatóságokkal való hivatalos érintkezésben is ragaszkodtak a hagyományos latinhoz.

Az ellentétek fokozódásában természetesen nem csak a magyarokat terhelte felelősség. A délszlávok összetartozását hirdető illír mozgalom magyarellenés, helyenként magyarcúfoló propagandája is jelentős szerepet játszott a helyzet elmérgesedésében. Amikor az 1843 májusában összeült pozsonyi országgyűlés újból elővette az előző diétának a magyar nyelvről és a nemzetiségekről szóló törvényjavaslatát, vitája három kérdésre összpontosult: a hivatalos nyelvre, a közoktatás nyelvének kérdéseire és azokra a külön rendelkezésekre, amelyek csak Horvátországra voltak érvényesek.

Nagyobb vitát idézett elő az a paragrafus, amely szerint az elemi iskoláktól az egyetemekig az oktatás nyelve a magyar legyen. A felsőoktatás megmagyarosítása régi követelés volt — és részben már meg is valósult —, így nem okozott vitát. Hasonló volt a helyzet a középfokú oktatás esetében is. (A református gimnáziumok után 1845-re a katolikus középiskolák nagy részében is a magyar lett az oktatás nyelve.) Kevesen figyeltek fel azonban a javaslat igazi buktatójára. Arra, hogy nem csak a liberális el-

vekkel ellenkezik, hogy magyarul nem is tudó gyermekeket ezen a nyelven vezessenek be az elemi ismeretekbe, hanem egyszerűen kivihetetlen is. Végül a törvényjavaslat kimondta, hogy a „közoktatási nyelv is kirekesztőleg magyar leend”, de elemi iskolai használatáról majd külön törvényt dolgoznak ki.

Amint előre látható volt, a Horvátországgal kapcsolatos pontok váltották ki a leghevesebb, több mint fél évig tartó vitát. A törvény végül is a magyart állapította meg a horvát és a magyar meggyék közötti érintkezés nyelvéül, s előírta, hogy a horvát királyi tisztviselők tíz éven belül sajátítsák el. Ennek érdekében elrendelte, hogy a horvátországi középiskolákban is vezessék be a kötelező magyar nyelvű oktatást. Mindenekelőtt a tisztviselők nyelvtudásával kapcsolatos rendelkezés váltott ki vitát. Voltak — nem is kevesen —, akik azonnal megkövetelték volna a magyar nyelvtudást. A zalai megyegyűlésen felszólaló Deák Ferenc e tekintetben is a józan önmérséklet híve volt.

...anyai nyelvünk megtanulása s művelése igen nehéz. Vegyük például magyánkben a muraközi járást. Itt a vármegye, itt a földesuraság félszázad óta a legcélszerűbb eszközökkel kívánja maiglan a magyar nyelvet horvát lakosaink között terjeszteni; magyar iskolamestereket rendel oktatókul, de kérdem a muraközi járás tisztviselőit, tudnak e már ott magyarul?

(Fölkiáltások: Nem tudnak.)

(Deák Ferenc összegyűjtött beszédei.

I. kötet — részlet)

Szekfű Gyula szavaival élve, a tömeg Deákot ugyan megtapsolta, de nem hallgatott rá, éppúgy mint egy évvel korábban, amikor felháborodottan fordult el Széchenyitől, és „átengedte magát nyelvterjesztő illúzióinak”.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy akármennyire is abszolu-

Deák Ferenc, Zala megye követe (Franz Eybl litográfiája)

Bács vármegyei parasztok, 1837

tizálták a reformkori liberálisok anyanyelvük jelentőségét, bármennyire is értetlenül álltak a nem magyar népek hasonló, többnyire akkor még sokkal szerényebb nemzeti törekvéseivel szemben, *erőszakos magyarosításra sem ekkor, sem később nem került sor*. S jóllehet a reformországgyűlések az élet egyre több területére terjesztették ki a magyar nyelv kötelező ismeretét (1840-ben a papoktól, 1844-ben a tanítóktól követelték meg), az 1848-as forradalmat megelőző években egyetlen lelkész vagy tanító sem vesztette el állását hiányos magyar nyelvtudása miatt.

A magyarosítás viszonylagos sikertelensége is hozzájárult ahhoz, hogy az utolsó rendi országgyűlésen a magyar liberálisok némileg körültekintőbben közelítettek a nyelvkérdéshez. Így 1848

januárjában Kossuth már kivihetetlennek ítélte a magyar oktatási nyelv azonnali bevezetését az elemi iskolákban, s helyette elégségesnek tartotta, ha a magyart második nyelvként oktatják ott, ahol az oktatási nyelv a lakosság többségének anyanyelvét követve *nem magyar*.

A magyar nyelv államnyelvvé emelkedésének hosszúra nyúlt folyamata ezzel még nem ért véget. Az 1847–1848-as országgyűlés fájdalmasan konstata, hogy sem a hazai kancelláriai és kincstári közigazgatás nyelve, sem a katonaság ügyviteli nyelve, az ezredek vezényleti nyelve nem vált magyarrá. Ezekben a kérdésekben — éppúgy mint a polgári átalakulás legtöbb kérdéskörében — csak 1848 márciusa hozott új fordulatot.

Felelős kormány

Az 1847 novemberében a pozsonyi országgyűlésre sereglő követek, a királyi kamara Mihály kapu utcai épületében összeülő alsótábla, illetve a primási palotában vitázó főrendek képviselői aligha sejtették, hogy az utolsó rendi or-

A rendi országgyűlések alsótáblájának épülete Pozsonyban (Vincenz J. Reim rézkarca)

szággyűlésre gyűltek össze. Még az alsó-tábla követének asztalánál először helyet foglaló két nagy politikai ellenfél, gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos sem láthatta előre, hogy az alig pár hónap múlva Magyarországra is elérkező

forradalmi hullám hatására egy csapásra megvalósulnak majd azok a reformkövetelések, amelyek felett annyi hiábavaló vita folyt hosszú éveken át az országgyűlés alsó- és felsőtábláján, illetve a rendek és az uralkodó között.

Budapesti Hírharang

A francia forradalom híre nálunk rendkívül fölzigatá azok kedélyét, kiknek bankjegyeik vannak; több ember beszélé nyilvános helyeken, hogy három forintjával is örömet adná ötös bankjegyeit, csak venné valaki. Természetes, hogy illy nyilatkozatok nagy aggályt okoztak, és március 3-án már alig lehete boltot lelni, hol a bankjegyeket elfogadták volna, 5-én vasárnap pedig a szakadó zápor és szélvész dacára több ezer ember jelent meg Budán a várban, a bankhivatal előtt, bankjegyeinek ezüstre váltását sürgetve (...)

*(Budapesti Híradó, 1848. március 11.
— részlet)*

A februári forradalom azonban nem csak Bécsben és Pest-Budán, de Pozsonyban is felgyorsította az eseménye-

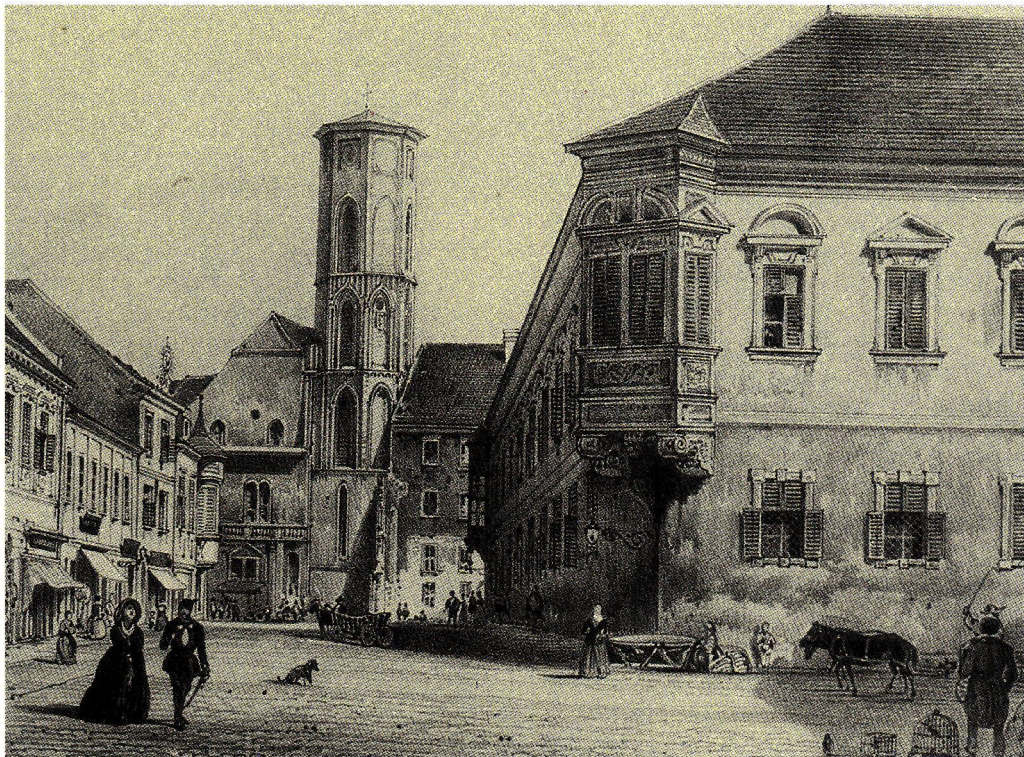
ket. Március 3-án Kossuth Lajos „ropant számú hallgatóság, fulladásig tömött karzatok” előtt, „remegő várakozás” közepette beszédet mondott.

...kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának, s az ebből eredhető minden balkövetkezéseknek valódi kútfeje a bécsi kormány rendszerben fekszik, és aggodalommal mondom ki meggyőződésemet, hogy ezen fonák politikához a népek érdekeivel s az okszerű szabadság jogos igényeivel merőben ellenkezőhöz ragaszkodni annyit tenne, mint a dynastia jövődjét compromittálni.

Természet elleni political rendszerek is soká tarthatják fel magokat, mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik, de vannak political rendszerek, melyek azáltal, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem

A főrendek üléseinek a pozsonyi primási palota, az esztergomi érsek rezidenciája adott otthont

A Szentháromság utca az egykori budai Városházával és a Nagyboldogasszony-templommal (Franz Josef Sandmann metszete Rudolf Alf rajza nyomán, 1850)

vesztettek s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna, mert hosszú életök megérett arra, hogy meghaljanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. (...)

A dynastiának tehát választani kell saját java s egy korhadó rendszer tartogatása között. (...)

(Kossuth Lajos javaslata az országgyűlés teendőiről — részletek. Pozsony, 1848. március 3.)

Kossuth március 3-ai beszédében a birodalom minden gazdasági bajáért a bécsi kormányt tette felelőssé. Mindekelőtt önálló magyar pénzügyi rendszert követelt, a nemesség megadóztatásával, az úrbéri terhek megszüntetésével, egyenlő politikai jogokat a városi középosztálynak és az úrbéres parasz-

toknak, a császári-királyi hadsereg átszervezését a magyar nemzeti érdekeknek megfelelően, valamint — nem utolsósorban — a kormány felelőssé tételét. Ugyanakkor Kossuth azt az igényt is megfogalmazta, hogy az osztrákok is kapjanak új alkotmányt.

Kossuth javaslatait március 3-án az alsótábla ülésén megéljeneztek, és a trónhoz intézendő feliratként küldték tovább a felsőtáblára, ahol azonban az indítvány elakadt. István főherceg, a császár unokaöccse, Magyarország nádora ugyanis akkor már Bécsben volt, és senki sem akadt Pozsonyban, aki a felsőtábla tagjait törvényesen összehívhatta volna. Tudni vélték, hogy a főrendek éppen azért utaztak Bécsbe, hogy ne lehessen ilyen sürgős ülést tartani.

Kossuthot azonban nem lehetett megállítani.

V. Ferdinánd (Johann Mathias Ranftl szénrajza)

István főherceg nádor 1848 áprilisától Magyarország teljhatalmú helytartója

Az alsótábla már-már arra is késznek mutatkozott, hogy — dacolva az alkotmányos renddel — a főrendek jóváhagyása nélkül küldje az iratot egyenesen Bécsbe, amikor március 13-án a császári fővárosban is kitört a forradalom.

Március 13-án reggel az Úri utca és a Schenkenstrasse, melynek szegletét az alsóausztriai rendek palotája képezi (...) megtelt, legnagyobb részben jó módú polgárokkal, egyetemi hallgatókkal, ügyvédsegédekkel, élükön néhány előkelő férfi állt (...)

A rendek tíz órakor kezdtek gyülekezni, a sokaság velük együtt tódult be a palota udvarába, sürgetve, hogy a petíciót tüstént vegyék fel, s küldjék át a Burgba a császárhoz. (...)

Óra múlt óra után, több és több nép tolt a rendek háza környékére, a

mesterlegények a külvárosokból is becsődültek (...) A palota udvarába tódult a legtöbb ember, hol (...) egy fiatal orvoshallgató, Spitzer felszökött a kútházra és dörgő hangon kezdte olvasni Kossuth beszédének német fordítását, mely sokkal többet követelt, mint a bécsi petíció. Zajos helyeslés, taps és éljenzés hangzott el erre (...) Ferdinánd császár kijelentette, hogy nem engedi a polgárvér ontását, inkább megadja mindazt, mit a petíció kíván. (...) Mielőtt beesteledett, nagy falragaszok hirdették, hogy a sajtószabadság s a kormánynak ellenőrzése rendi tartományi gyűlések által megadatik, mire a nép örömittasan éljenzte a császárt.

(Pulszky Ferenc: *Életem és korom.*
I. kötet — részlet)

Az alsó-ausztriai rendek ülésterme a bécsi Landhausban

A bécsi forradalom híre március 14-én a menetrendszerű gőzhajóval érkezett Pozsonyba és Pestre. Aznap délután a főrendek István nádorral az élen vita nélkül fogadták el Kossuth felirati javaslatát, és határozat született, hogy a reformköveteléseket tartalmazó nevezetes okmányt a két tábla száztagú küldöttsége vigye Bécsbe.

Mialatt másnap Pesten a márciusi ifjak kicsiny, de egyre szaporodó menete a Pilvax Kávéházból az egyetemre, onnan a nyomdába, majd a Múzeumkertbe tartott, a pozsonyi diéta elhatározta, hogy radikalizálja a reformtörekvéseket. Mire a nagy nap délelőttjén az országgyűlési küldöttek hajója elindult Bécs felé, meg is született az elhatáro-

Tréfás rajz az 1848-as bécsi forradalomról. Még a Stephansdom tornya is kíváncsian hajlik meg az alkotmányosság bevezetésének hírére

Petőfi Sándor
(Barabás Miklós
litográfiája)

**A nagy nap egyik fontos állomása:
Táncsics Mihály kiszabadítása budai börtönéből**

zás: a küldöttség kész tények elé fogja állítani az uralkodót, s a már meglévő reformkövetelésekkel együtt István nádor teljhatalommal való felruházását és a magyar miniszterelnök azonnali kinevezését kéri V. Ferdinándtól.

A parlamenti felelősség elve nem volt új gondolat a magyar liberális reformerek számára, akik utazásaik során megismerhették a polgári intézmények jótéményeit. De a kérdést a hazai sajtó is napirenden tartotta, mindenekelőtt a centralisták által szerkesztett *Pesti Hírlap*, amelynek szerkesztőgárdája — Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal, Irinyi József és társaik — éppen a népképviselési elvek által választott országgyűlésben és egy annak felelős kor-

mányban látták a polgári átalakulás intézményes alapját. De amíg az 1848-at megelőző években a magyar ellenzék táborában nem is egy ellenzője akadt a miniszteriális kormányrendszer bevezetésének, addig 1848 márciusában a forradalmi hullám egy csapásra elsöpörte a korábbi kételyeket. Így lett a március 15-e estéjén a Bécsbe érkező országgyűlési küldöttség egyik legfontosabb követelésévé a kormányátalakítással megbízott magyar miniszterelnök azonnali kinevezése.

A követelések keresztülvitelére aligha találhattak volna a hazai liberálisok kedvezőbb pillanatot. A magyar küldöttséget százezres ünneplő tömeg, fegyveres diákok és nemzetőrök sorfala

A királyi Helytartótanács egykori épülete ma az Úri utcában

fogadta. Kossuth hintajából kifogták a lovakat, és a lelkes bécsi polgárok — sűrű megállások és ünneplések közepette — húzták tovább. Az események hőse tíz évvel később, száműzetésében így emlékezett vissza e nevezetes napra.

...amint a császári lak elé értem, melynek sötét, hallgatag ablakai mögül a büszke császárok ivadékai remegve lesték a végzet ítéletét, végig cikázott agyamon a gondolat, hogy mi történhetnék a Burgnak ügyefogyott gazdáival. (...) Mi történhetnék velük egy negyed óra alatt, ha én a körülöttem tátongó puskaporos aknába az élő szó szikráját vetném bele, ott, a hol az írott szó is lángot gyújtott, mely az abszolutizmus százados épületét elhamvasztotta. De engem, ki csak igazságot jöttem keresni hazámnak, nem vitt kísértetbe az alkalom.

(Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból.* 1880–1881. II. kötet — részlet)

Az emlékezetes napon még sem Kossuth, sem követársai fejében nem for-

dult meg az uralkodóház trónfosztásának gondolata. A magyar küldöttség ekkor még az osztrák tartományokkal megvalósuló perszónálunióban látta a kibontakozás útját. Igaz, az udvarnak még ez is sok volt, de a szorongatott helyzetben úgy látta, nincs más kiút, időlegesen engedni kell a magyaroknak. Az első felelős magyar minisztérium megalakításába mégsem ment bele olyan könnyen. Amíg az 1847–1848. évi országgyűlés megannyi nevezetessé vált törvényjavaslata — a jobbágyfelszabadítástól a sajtószabadságig — szinte azonnal királyi jóváhagyást nyert, a magyar miniszterelnök kinevezésére csak a nádor, gróf Széchenyi István és mások közbenjárása után kaptak szóbeli ígéretet a küldöttek. István nádor a gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezéséhez szükséges királyi jóváhagyást a gyengeelméjű uralkodó helyett kormányzó Államkonferencia megkerülésével szerezte meg királyi unokabátyjától, s ez a körülmény később ürügyül szolgált az újra megerősödő Habsburg-hatalomnak arra, hogy érvénytelennek minősítse 1848 tavaszának engedményeit, száműzetésbe küldje a nádort, bitófára ítélje Batthyányt.

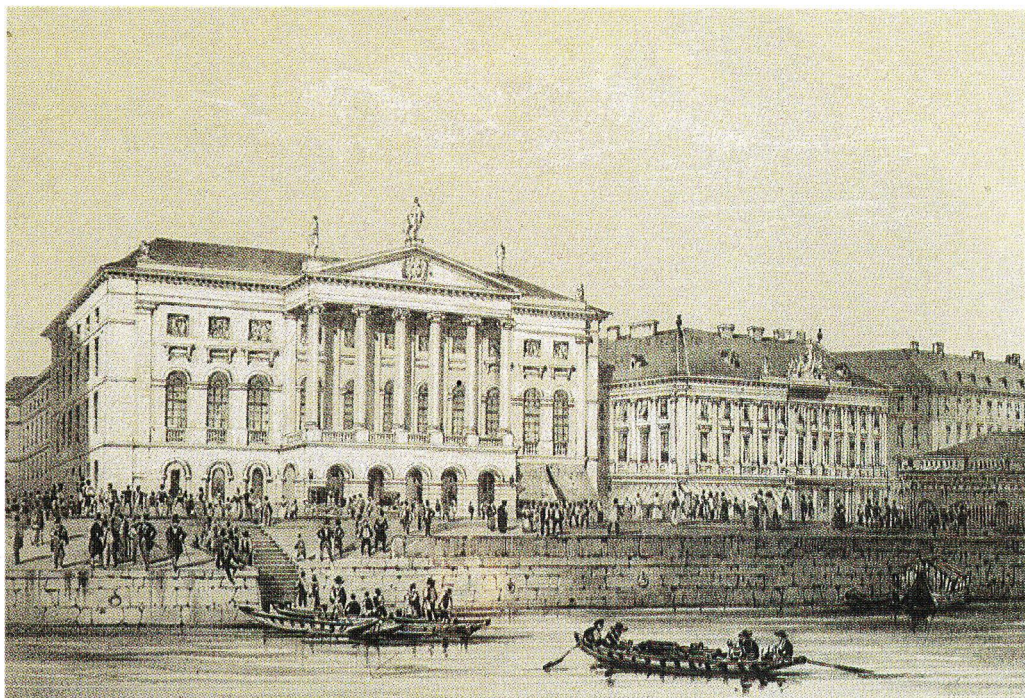
A márciusi forradalmakat követő napokban azonban a siker még teljesnek látszott. Az euforikus hangulatot mi sem jellemzi jobban, mint Széchenyi egyik levele, amelynek tanúsága szerint a gróf ezekben a napokban még rossz előérzeteit és Kossuthtal szembeni makacs gyanakvását is felejtteni látszott.

Pozsony, 1848. március 17. estve.

Barátom, csudákat élünk! Nemzeti honunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, mi Bécsben tegnap és ma történt. Nekem úgy látszik, mintha reánk vagy azokra elvégre felnyílt volna az ész! Én

A minisztertársaival április 14-én Pestre érkező Kossuth Lajos (Tyroler József rézmetszete)

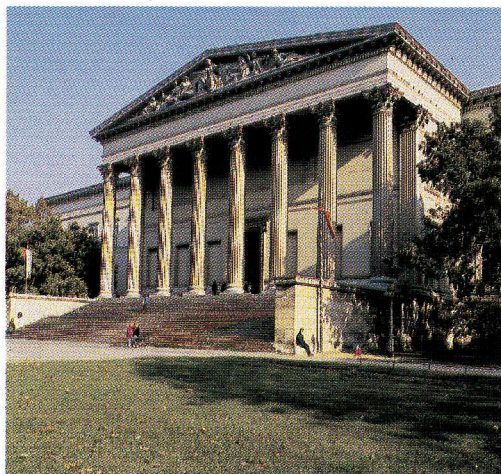

Az 1848-as népképviselői országgyűlés alsóháza a régi Vigadó épületében ült össze (Rudolf Alt könyomata)

**nem tudok kételkedni nemzetünk leg-
szébb kifejlődésén (...)**

**Bár minőnek fog mutatkozni a máso-
dik és harmadik felvonás, azt be kell
várunk. Mi engem illet, én Bat-**

A Nemzeti Múzeum adott otthont az első népképvi-
seleti országgyűlés felsőházának

**thyányt és Kossuthot legőszintebben
fogom szolgálni.**

**Az én politikám biztos volt, de lassú.
Kossuth egy kártyára tett mindent, és
legalább idáig annyit nyert a hazának,
mint a mennyit az én politikám tán 20
év alatt nem bírhatott volna előállíta-
ni! Ha reactio nem történik, és több
lesz bennünk a hazafiság, mint az irigy-
ség, s több a polgári erény, mint dics-
vágy, én biz azt hiszem, lesz még a ma-
gyarbul valami s pedig sok!**

*(Gróf Széchenyi István levele
titkárának, Tasner Antalnak)*

Március 23-án az új miniszterelnök,
gróf Batthyány Lajos már kész névsor-
ral állt az országgyűlés alsóháza elé. Ka-
binetjében a magyar politikai élet jelen-
tős egyéniségei kaptak helyet, konser-
vatívoktól a liberálisokig, de — a minisz-
terelnök politikai hitvallásának megfe-
lelően — az utóbbiak voltak többség-
ben. Esterházy Pál herceg, neves diplo-

István főherceg nádor és a Batthyány-kormány az országgyűlés megnyitásán, 1848. július 5-én (Borsos József és August Pettenkofen litográfiájának részlete)

mata, Metternich egykori munkatársa a király személye körüli miniszter — ma úgy mondanánk: külügyminiszter —, gróf Széchenyi István közmunka- és közlekedésügyi miniszter lett. A volt huszár ezredes hadügyminiszter, Mécsáros Lázár kivételével a többi tárcán a liberálisok osztoztak. Kossuth a pénzügyi, Eötvös József a vallás- és közoktatásügyi, Szemere Bertalan a belügyi, Deák Ferenc az igazságügyi, Klauzál Gábor a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárcát kapta meg.

Társadalmi hovatartozását tekintve négy főnemes és öt köznemes alkotta Magyarország első alkotmányos kormányát, a hadügyminisztert leszámítva mind régi, jól ismert név, jelentős politikai múlttal. Míg a francia forradalmi kormány főként polgári egzisztenciákból — ügyvédekből, hírlapírókból és üz-

Az első népképviselői országgyűlés megnyitása a régi Vigadóban (Borsos József és August Pettenkofen litográfiájának részletei)

letemberekből — tevődött össze, az új osztrák kabinet pedig főként állami alkalmazottakból állt, addig a Batthyány-minisztérium szinte teljes egészében a földbirtokos nemesek kormánya lett. De 1848 nyarán mégis ez a birtokos nemesekből álló kormány lett a forradalmi Európa nagy reménysége.

Magyarország első polgári kormányának minisztereire nagy feladat várt. A feudális dikasztériumok, azaz az uralkodónak alárendelt kormánysszékek — a magyar királyi kancellária, a helytartótanács és a kamara — helyébe új, a polgári kor igényeinek megfelelő minisztériumokat kellett szervezniük.

A magyar állam 1848 előtti szervezete archaikus keveréke volt a bürokratikus abszolutizmusnak és az önkormányzati rendiségnek, centralizációnak és decentralizációnak, egymással ellentétes elvek szerint működő intézményeknek és szervezési elveknek.

A törvényhozó, végrehajtó és jogszolgáltató hatalom szervei még nem voltak egymástól következetesen elválasztva. A törvényeket a király és az országgyűlés együttesen alkotta, a közigazgatásban és bírászkodásban pedig a királyi és rendi szervek közösen osztoztak. Az egymást funkcióiban kiegészítő kétfajta intézmény: a királyi és a rendi ugyanakkor sokban különbözött egymástól. A királyi tisztségviselőket az uralkodó nevezte ki és ő fizette. A rendi szervezetekben — mint a vármegye — a tisztségviselőket a közgyűlés választotta, és az ún. *háziadóból* javadalmazta. Az alacsonyabb beosztású hivatalnokokat a főispán nevezte ki, aki a megyében a kormány képviselője volt. Az állam-szervezet kettős rendszere itt — a törvényhatóságok által — kapcsolódott össze az országgyűléssel.

A végrehajtó (és részben a jogszolgáltató) hatalom 1848 előtt megmutatkozó kettőssége az apparátus felelősségét illetően is éreztette hatását. A királyi szervek és funkcionáriusai az uralko-

dónak tartoztak felelősséggel. (Ez fejeződött ki a királyi szervezetek erősen centralizált, bürokratikus, hivatali alá- és fölérendeltségi hierarchiákba szerveződő felépítésében.)

A megyei tisztségviselők a megyei közgyűlésnek feleltek az általa előírt feladatokért. A rendi hatalom így decentralizált volt, megoszlott az egyes királyi városok és megyék között. Egységét, összehangolását politikai eszközökkel tudták csak biztosítani. Ez önmagában még nem lett volna baj, ha a két hatalom egyetért egymással. A polgári forradalmat megelőző évtizedekben azonban a politika helyi, törvényhatósági és központi szervei között évszázadok óta fennálló ellentét a végsőig kiéleződött.

A polgári átalakulás igényei nem csak a feudális intézmények felszámolását, hanem a polgári szabadságjogok deklarálását és az állami életnek a népképviselői országgyűlés révén választott és az annak felelős kormány általi irányítását is megkövetelték.

A „független felelős minisztérium alakulásáról” szóló 1848. évi III. törvénycikk nagyon határozott rendelkezésekkel kezdődik. A királyi végrehajtó hatalmat, a királyi hatalmi szervek ügykörét csak a kormány, vagy ahogy akkoriban nevezték: a minisztérium gyakorolhatja, valamelyik miniszter ellenjegyzése mellett. Ugyanakkor a törvény kimondta:

... A ministeriumnak mindegyik tagja mindennemű hivatalos eljárásaért felelős.

A ministerium székhelye Buda-Pest. Mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kancelláriának, a k. helytartó tanácsnak s a k. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezen-

Az első független felelős magyar kormány

túl kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.

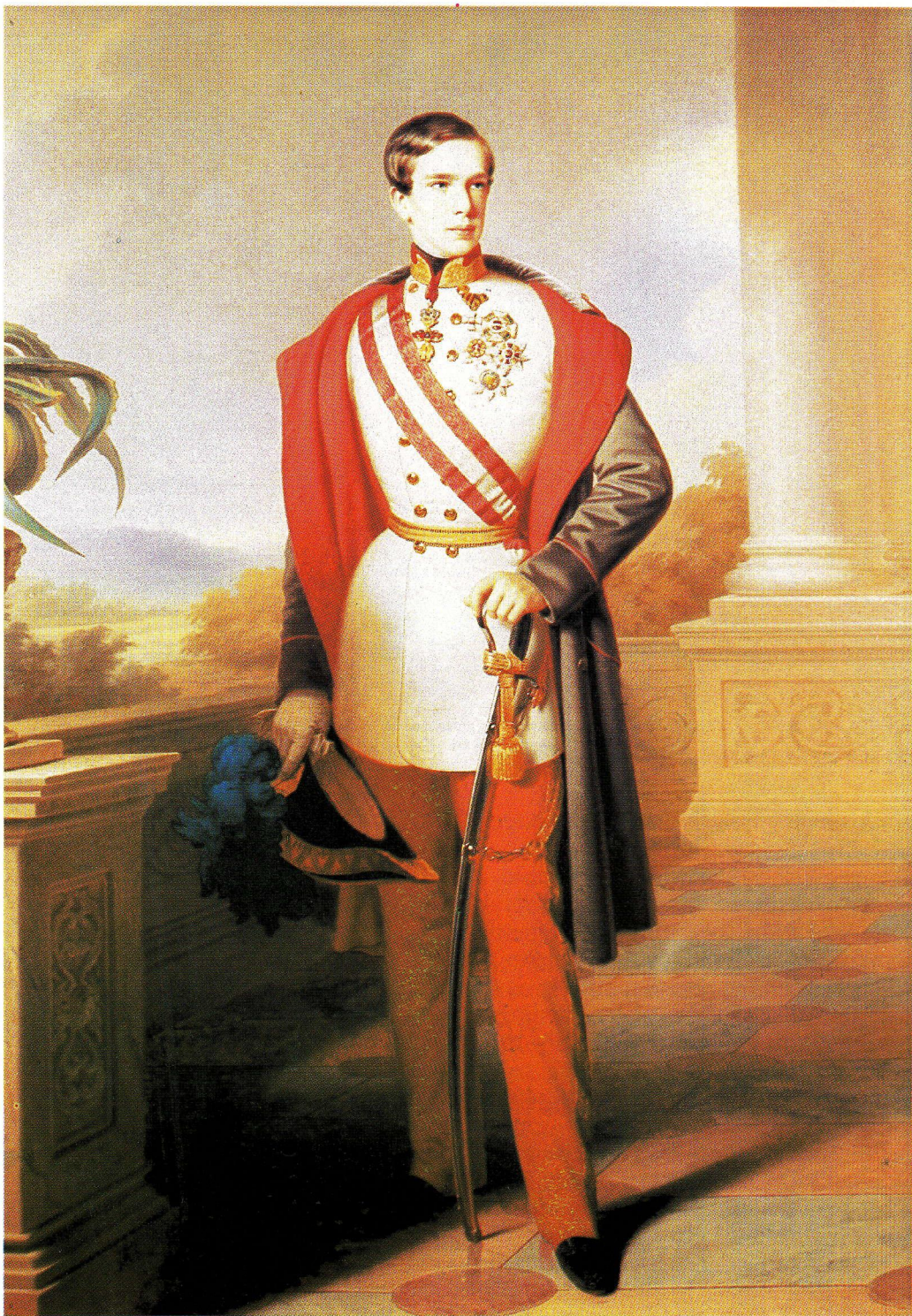
Az érsekek, püspökök, prépostok, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.

A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, szint úgy Ő Felsége fogja (...) a minister ellenjegyzése mellett elhatározni. (...) A ministerium áll: egy elnökből, s ha az maga tárcát nem vállal, kívüle még nyolc ministerből. A minister elnököt Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s a ki-

rályi helytartó, Ő Felségének jóváhagyásával nevezi. (...)

(1848. évi III. törvénycikk: Független felelős magyar minisztérium alapításáról — részlet)

Igen jellemzőek azok az intézkedések, amelyekkel a kormány a bécsi udvarhoz kötődő kapcsolatának leépítését akarta megvalósítani. Az első ilyen lépés az volt, hogy a minisztériumok székhelyét Pestre helyezték, a végrehajtó hatalmat tehát kiemelték nemcsak Bécs, de a királyi érdekeltségű budai központ hatóköréből is. Elérte, hogy a király országon kívüli tartózkodása esetén a királyi végrehajtó hatalmat „teljes hatalommal” a nádor mint királyi helytartó gyakorolja.

Az ifjú Ferenc József

Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök

1849. október 6-án a pesti Újépület udvarán kivézzik a még januárban fogságba vetett miniszterelnököt, gróf Batthyány Lajost (Louis Noeli litográfiája Kovács Lajos rajza után)

Az első felelős minisztérium tevékenysége az utókor megítélésében nemegyszer kapott sommás, lekicsinylő minősítést. Az igaztalan bírálatban nem kis része volt a miniszterelnök Batthyáynak, akit gyakran ábrázoltak Kossuth ellenlábasaként, habozónak, ingadozónak, megalkuvónak. Ezekből a — ma már tudjuk — történetileg nem igazolható ítéletekből úgy tűnt, Batthyány Lajos grófot személyes felelősség terheli kormánya sorsáért, a hat hónapot megért első felelős minisztérium kudarcáért. Paradox módon a miniszterelnök tragikus halála sem segítette a tisztánlátást, csak mártírglóriát vont egy mindmáig alig ismert államférfi alakja köré.

Batthyány egyike volt az ország leggazdagabb földbirtokosainak. Több száz éves hagyományokkal rendelkező arisztokrata család sarjaként vált ellenzéki politikussá, majd a forradalom úgynevezett elkötelezett államférfivá, aki pontosan tudta, milyen roppant felelősség hárul rá a történelmi lehetőség kihasználásában vagy esetleges elmulasztásában.

Erős és hatalmas Magyarországot akart teremteni — az osztrák birodalom belül, vagy ha ez felbomlana, anélkül — de úgy, hogy az uralkodó továbbra is közös legyen. Mindig törvényes úton akart járni, ez azonban nála sohasem jelentett megalkuvást. Habozás nélkül rákényszerítette a törvényt akár a királyra is, s amikor az ország érdeke úgy kívánta, attól sem riadt vissza, hogy magára vállalja a nemzetűrség megszervezésének vagy az újonnan alakuló honvédség felállításának feladatát.

Gróf Batthyány Lajos politikai életútja arra bizonyíték, hogy az első magyar miniszterelnök kivégzése nem politikai rögtönzés volt Bécs részéről, és nem is csupán a bosszútól lihegő hatalom túlkapása. Nagyon is tudatosan végiggondolt akció volt. Az első felelős magyar miniszterelnök személyében a magyar polgári átalakulás és nemzeti önrendelkezés ügyének egyik legkövetkezetesebb képviselőjét ítélték halálra 1849. október 6-án.

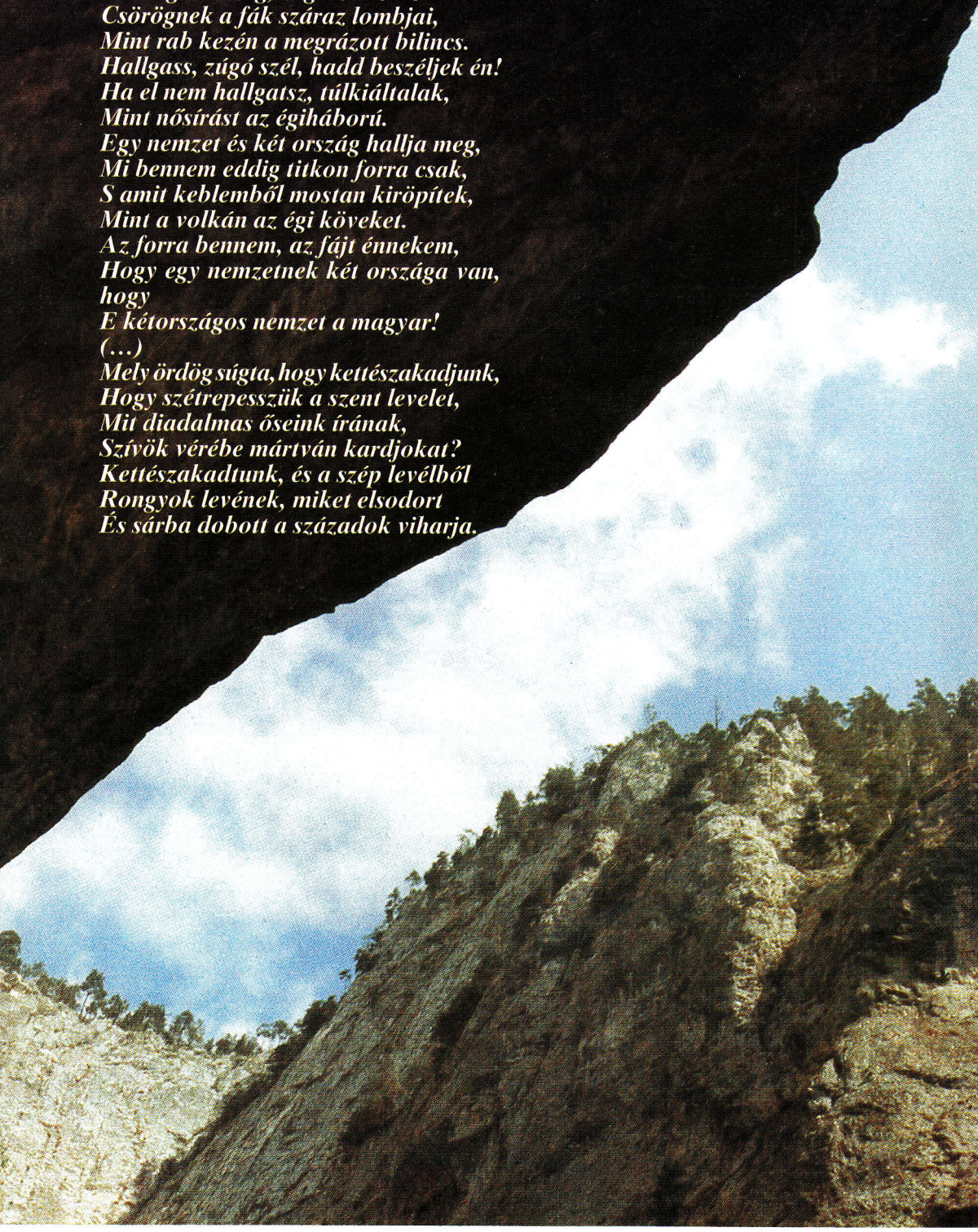
Gróf Batthyány Lajos mauzóleuma a Kerepesi temetőben

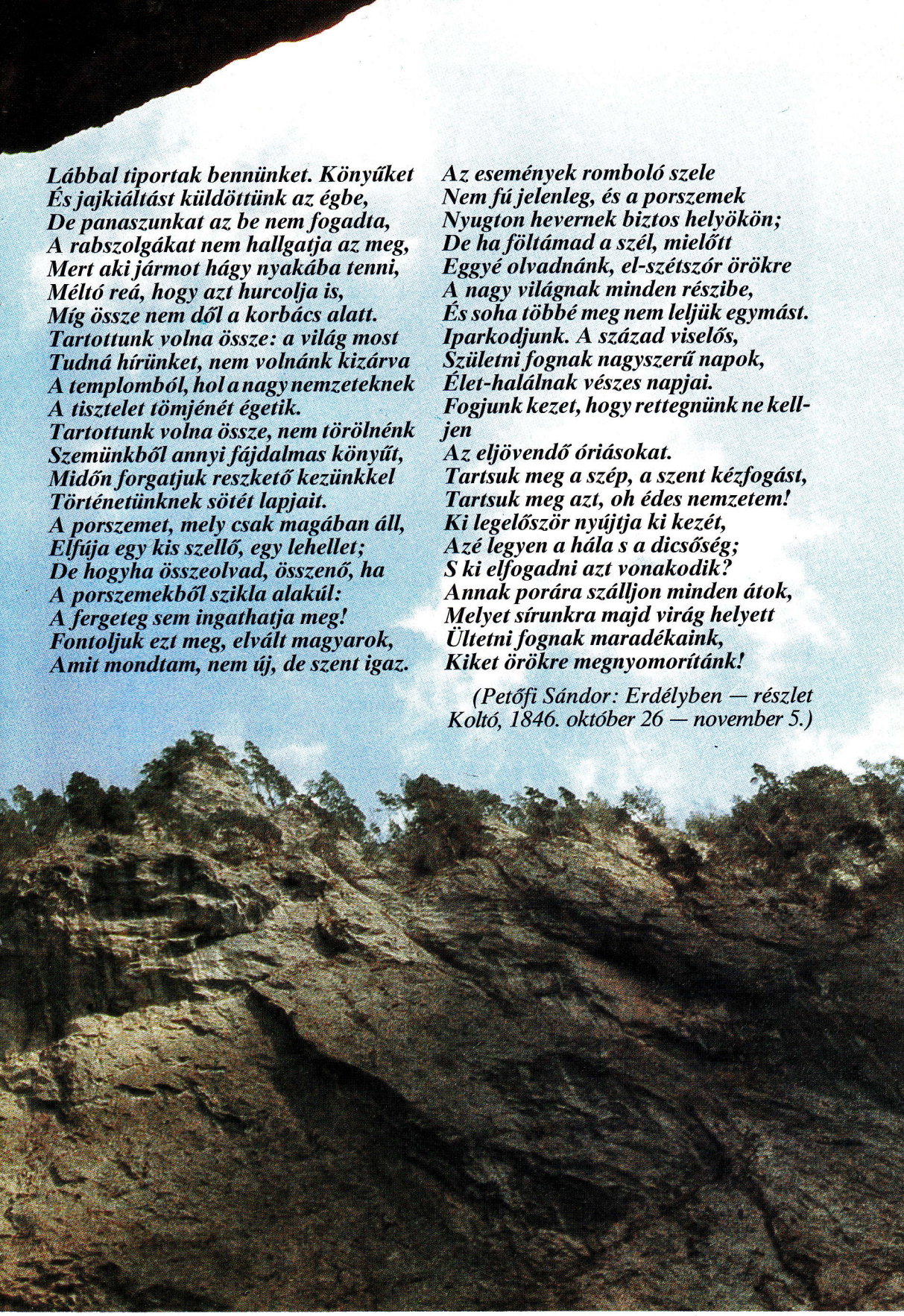
Unió Erdéllyel

Barangol és zúg, zúg az őszi szél.
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs.
Hallgass, zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősírást az égiháború.
Egy nemzet és két ország hallja meg,
Mi bennem eddig titkon forra csak,
S amit keblemből mostan kiröpítetek,
Mint a volkán az égi köveket.
Az forra bennem, az fájtnak énnem,
Hogy egy nemzetnek két országa van,
hogy
E kétországos nemzet a magyar!

(...)

Mely ördög súgta, hogy kettészakadjunk,
Hogy szétrepesszük a szent levelet,
Mit diadalmas őseink írnak,
Szívök vérebe mártván kardjokat?
Kettészakadtunk, és a szép levélből
Rongyok levének, miket elsodort
És sárba dobott a századok viharja.

Lábbal tiportak bennünket. Könyűket
És jajkiáltást küldöttünk az égbe,
De panaszunkat az be nem fogadta,
A rabszolgákat nem hallgatja az meg,
Mert aki jármot hágy nyakába tenni,
Méltó reá, hogy azt hurcolja is,
Míg össze nem dől a korbács alatt.
Tartottunk volna össze: a világ most
Tudná hírünket, nem volnánk kizárva
A templomból, hol a nagynemzeteknek
A tisztelet tömjénét égetik.
Tartottunk volna össze, nem törölnénk
Szemüinkből annyi fájdalmas könnyűt,
Midőn forgatjuk reszkető kezünkkel
Történetünknek sötét lapjait.
A porszemet, mely csak magában áll,
Elfűja egy kis szellő, egy lehellet;
De hogyha összeolvad, összenő, ha
A porszemekből szikla alakul:
A fergeteg sem ingathatja meg!
Fontoljuk ezt meg, elvált magyarok,
Ami mondottam, nem új, de szent igaz.

Az események romboló szele
Nem fű jelenleg, és a porszemek
Nyugton hevernek biztos helyökön;
De ha föltámad a szél, mielőtt
Eggyé olvadnánk, el-szétszór örökre
A nagy világnak minden részibe,
És soha többé meg nem leljük egymást.
Iparkodjunk. A század viselő,
Születni fognak nagyszerű napok,
Élet-halálnak vészes napjai.
Fogjunk kezet, hogy rettegünk ne kell-
jen
Az eljövendő óriásokat.
Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást,
Tartsuk meg azt, oh édes nemzetem!
Ki legelőször nyújtja ki kezét,
Azé legyen a hála s a dicsőség;
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sírunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomorítánk!

(Petőfi Sándor: Erdélyben — részlet
Koltó, 1846. október 26 — november 5.)

Vásár Erdélyországban (Franz Neuhasuer—id. Josef Landzelli képe 1819-ből)

1848 tavaszán a pozsonyi diéta, majd nemsokára a kolozsvári is, törvényt hozott Magyarország és Erdély újraegyesüléséről, egykorú szóhasználat: a két testvérhaza uniójáról. A történelmi aktus azóta is vita tárgya. Erőszakos beavatkozás a történelem menetébe, vagy régóta érlelődő folyamat állomása az unió? Erősítette vagy gyengítette a forradalom táborát? Véres polgárháborút akadályozott meg, vagy éppen azt robbantott ki?

Erdély a mohácsi csata után vált el Magyarországtól, pontosabban lett egy másik, soknemzetiségű keleti Magyarország. 1690-ben került vissza a magyar korona fennhatósága alá, a XVIII. század derekán pedig a nagyfejedelem-ség rangjára emelték a Habsburgok részben azért, hogy Magyarországtól jobban elhatárolják, részben nagysága miatt. Ekkor a második legnagyobb tartománya lett a birodalomnak. Lengyelország déli részének bekebelezése után a harmadik. Nagysága nem állott arány-

ban fejlettségével, sőt idővel még tágult is a szakadék Erdély és a fejlettebb örökös tartományok között, ami viszont politikai aktivitásra serkentett és a birodalmi struktúra módosítására ösztönzött.

A magyar korona országai komoly súlyt alkottak a Habsburg-birodalmon

A kolozsvári országgyűlés által 1848. május 30-án törvénybe iktatott unió allegorikus ábrázolása (Tyroler József acélmetszete)

Románok, magyarok, szlovákok és németek egy XIX. század közepén készült ábrázoláson

belül. II. Józsefet ez nem zavarta, még fel is vetette annak gondolatát, hogy Erdélyt, mint volt a középkorban, vajdasággá nyilvánítva egyesíti Magyarországgal. De aztán elejtette az ötletet, mert még a magyar kancellár is csak alkotmányos úton látta kivitelezhetőnek az egyesítést. Az erdélyi és a magyarországi diéta összehívásáról azonban a császár hallani sem akart.

A kalapos király halála után az elemi erővel jelentkező nemesi mozgalmak egy ideig még a rendi alkotmányosság erősítése érdekében fontosnak tartották az egyesülést, de a kérdés lassan lekerült a politika napirendjéről. Az egységes Magyarország gondolata a magyar kultúra előmozdítását célzó törekvésekben kapott hangot, tegyük hozzá, a szláv és román kulturális egység lassan körvonalazódó igényével párhuzamosan.

Az 1830 körül kibontakozó liberális reformmozgalom politikai programmá emelte az unió vágyát. A két haza egyesítése Magyarország számára lehetőség

volt arra, hogy kibontakozhasson a birodalmi ölelésből és alkotmányos államszövetséggé alakíthassa a korha-

Barabás Miklós: Vásárra induló román család, 1843–1844

dozó abszolutisztikus monstrumot. Bécs a magyar hegemonia fenyegető veszélyét látta az újraegyesítésben. Kétségtelen, hogy a bonyolult játszmában az unió a magyar törekvéseket erősíthette, s kereszttezhetette az együtt élő nem magyar népek nemzeti szándékait, vágyait. Azonban korántsem olyan egyértelműen, mint azt első pillantásra vélnénk. A magyar liberalizmus valódi liberalizmus volt, rövid és hosszú távon előnyöket kínált magyaroknak és nem magyaroknak egyaránt. Így joggal remélhették, hogy a gazdaságilag és társadalmilag elmaradt Erdély *nem* magyar lakóira sem lesz majd hatástalan a magyar polgári átalakulás programja. Reményeikben — legalább eleinte — nem is kellett csalatkozniuk. Bécs és Pest után Kolozsvár következett. A forradalmak hírére az erdélyi liberálisok is lelkesen csatlakoztak a forradalmi célkitűzésekhez, politikai programjukba iktatván az unió, a felelős kormány, a közteherviselés és a jobbágyszabadítás követeléseit.

Torockói női viselet, XIX. század közepe

Ugyanakkor a liberalizmus Királyhágón túl hívei azt is jól tudták, hogy az unió és a többi alkotmányos követelés megvalósulását alapvetően a birodalmi erőviszonyok alakulása dönti el. Igen jellemző, hogy a liberalizmus esküdt ellensége, báró Jósika Samu, az erdélyi kancellár nemigen tartott az unió megvalósulásától. Bízott abban, hogy ha az uralkodó 1849 márciusáig elodázza a jobbágyszabadítást — mint ahogy azt az osztrák örökös tartományokban tervezték —, sikerül megakadályozni, hogy a paraszti elégedetlenség Erdély nem magyar nyelvű parasztságát is az unió mellé állítsa. Javasolta Jellašič horvát bánná való kinevezését, s azt ajánlotta: Horvátország és Erdély felől kell a forradalmi Magyarországot két tűz közé fogni.

A magyarországi események azonban tarthatatlanná tették az erdélyi kancellár helyzetét. A király Batthyány személyében olyan energikus miniszterelnököt nevezett ki, aki már március

Kalotaszegi népviselet, 1853

Kossuth az ország őrén: „Megállj, ki vagy! mit akarsz?” (Vidéky János rézmetszete)

23-án közzétette a pozsonyi diéta jobbagyfelszabadítási törvényét, elejét véve annak, hogy netán a magyar nemzeti célkitűzések ellen fordíthassák a jobbagyság tömegeit.

Április 11-én az uralkodó elfogadta a pozsonyi törvényeket, amelyek a feudális Magyarországot korszerű polgári berendezkedésű alkotmányos királysággá kívánták átalakítani. Törvény rögzítette továbbá a „magyar koronához tartozó Erdélynek Magyarországgal egy kormányzással alatti egyesültét”. Egyelőre úgy tűnt, hogy a magyarországi fejlemények majd készen viszik Erdély népeinek mindazokat a vívmányokat, melyekre korábban oly kevés remény mutatkozott, és így Erdély nem lesz az ellenforradalom felvonulási területe. De miközben a Királyhágón túli liberálisok aggódva várták, hogy az összehívandó erdélyi diéta elfogadjá-e az uniót, az

egész erdélyi társadalom megbolydult. A magyar nemzeti törekvések után jelentkeztek a románok és a szászok is. A nemzeti és társadalmi téren is új lehetőségeket kereső román nemzeti mozgalom addig aligha sejthető erővel bontakozott ki. Kezdetben úgy látszott, a forradalmi átalakulás örömeiben a nemzeti ellentétek talán háttérbe szorulnak. A marosvásárhelyi tüntetésben román ügyvédgyakornokok is lelkesen részt vállaltak, de amikor a város főterén felhangzott Petőfi Sándor *Nemzeti dala*, kiderült, hogy a két önálló nemzeti ideológia hívei nem egyesülhetnek. Hiszen bár közös a kérdés, hogy „Rabok legyünk, vagy szabadok?”, de a válasz első részét: „A magyarok Istenére/Esküszünk”, már nem akarták vállalni a nemzeti érzésükben megerősödött román fiatalok.

A feszült légkörben csak szeptemberben állított össze az erdélyi nemzetek

Torockói népviselet a múlt század közepén

képviselőiből álló törvényelőkészítő bizottság olyan javaslatot (a román nemzeti igények kielégítésére), amely példamutató lehetett volna, csak hogy már késő volt...

Az elmaradottság és a nemzeti megosztottság egyik napról a másikra orvosolhatatlan kérdései Erdélyt puszkaporos hordóvá tették. A császárhű katonák hosszas előkészítés után polgárháborút robbantottak ki, szövetségükbe vonva a nemzeti céljai megvalósítására törekvő radikális román értelmiségieket. A „hadművészet” egyenruhás szakemberei számára ez nem volt más, mint annak megismétlése, ami 1846-ban Galíciában történt, amikor a nemzeti szabadságért felkelt lengyel nemeseket a parasztság spontán lemészárolta.

A bukaresti forradalmár, Nicolae Bălcescu, aki 1849-ben Kossuthal

szövetkezett népe szabadságküzdelmé érdekében, a katasztrófa után így írt: „Az Erdélyben megoldandó kérdés az volt és ma is az, hogy nem azt kell tenni, amit románok, magyarok, szászok és székelyek külön-külön akarnak: egyikük maradjon az országban, a többi népet pedig elűzzék, hanem ki kell kiáltani a közszabadságot, vagyis az egyenlőséget az egyének és a nemzetiségek számára, és ezáltal keresni az egyetértést szövetségi államot hozva létre...

... Így hát a románok és magyarok 1848-ban, egymás ellen harcolva, egyazon téves elvből indultak ki, és egyazon szolgaságba estek.”

A jobbágyfelszabadítás

*Él a magyar, áll Buda még
Megköszönjük neked, jó ég;
Most lösz fényös Budavára,
Mert ott a magyar kormánya
Tündöklök.*

*Éltesd isten, mi urunkat,
István kedves nádorunkat,
Bottyán Lajos, szömünk fényit,
Hazánk földerült reményit
Áldjad meg.*

*Kossuth, kedves polgártársunk,
Búterhölve sose lássunk!
Fogd föl buzgón ügyeinket,
Arra kérjük Teremtőnket,
Áldjon mög!*

*Kossuth a magyar möntője,
Áldja mög a teremője,
Mond a magyar örök hálát,
Möggkönnyíti terhös vállát
Általa.*

*Széttört a magyar bilincse,
Szabadság a nemzet kincse;
Él hazánk, hazák hazája,
Azt zengje a magyar szája,
Míg csak él!*

*(Magyar népdal az 1880-as évekből.
Egyházaskér, Torontál vármegye)*

Kunsági paraszt a XIX. század elején

Felső-magyarországi szénásparaszt a XIX. század elején

Kossuthról készített dagerrotípia, 1852

Kossuth Lajos népfelkelésre hívja fel a népet. Szeged, 1848. október 4. (Ceruzarajz)

A magyar nép emlékezete 1848 tavaszának és nyarának sorsdöntő eseményei közül szinte kizárólag a jobbágyfelszabadítás tényét tartotta megörökítésre méltónak. A jobbágyi szolgáltatások, a földesúrnak járó ingyenmunka mindörökre való eltörlése mélyen beivódott a magyar parasztság emlékezetébe.

Bizonyára az sem véletlen, hogy a magyar néphagyomány a jobbágyfelszabadítást rögzítő törvényt — 1848 talán legmaradandóbb vívmányát — többnyire kizárólag Kossuth Lajosnak tulajdonította, holott tudjuk, hogy már Kossuthot megelőzően is számos híve volt hazánkban a rendkívül gazdaságtalan jobbágmunka felszámolásának. Az 1830-as évektől kezdve szinte nem is múlt el magyar országgyűlés, amelyen ne tűzték volna napirendre a kérdés valamilyen formában való rendezését.

Az ügy legszívósabb és legeredményesebb propagátora azonban Kossuth

Lajos volt. Bár ő maga gazdálkodással nemigen foglalkozott, mégis a leghathatósabban tudta felhívni a magyar nemesség figyelmét erre az égető kérdésre.

Kölcsey és Wesselényi nyomán ő is a jobbágy—földesúr viszony rendezésében látta a hazai átalakulás egyik legfőbb feltételét.

Ha szegény a hon, ha csak egy közép-szerű aratás is ínséget, két-három rossz aratás pedig éhséget okoz: azt hiszem, e sebre nem lehet találni biztosabb szót: szabad föld. Ha látjuk, hogy a föld népe nagy részben munkátlan, rest és tunya, ismét hajlandó vagyok azt hinni, adjuk meg neki anélkül, hogy a földbirtokosoknak csak egy fillérnyi kárt is okoznánk, a szabad földtulajdon varázsingerét és a tunyaság szörnyének egyik agyaráit szakítottuk ki.

(Kossuth Lajos: *Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól* — részlet. 1841. Pest.)

Izzó tűz-folyadékba mártsam-e tollamat, hogy hű rajzát adjam mindazon gyűlöletességeknek, miknek az úrbéri állapot kiapadhatatlan forrása? Szám-ba vegyem-e az irtózatot veszteséget, melyet a robot és dézma, a restségnek, naplopásnak, ipartalanságnak, szándékos csalásnak, mindennemű erkölcselenségnek pokol-iskolája okoz a státusnak, a földesúrnak, s a népnek is? Fejtegessem-e a keserűséget, melyet mindkét részről táplál szakadatlanul, s az ebből eredő erőtlenséget, melyben sorvadunk?... Tizenöt éve tarkábbnál tarkább színvegyületekben tűnnek fel hazánk jövődjének biztosítására terveink, emezt akarjuk, amazt akarjuk ... Azt hisszük: megmentjük a hazát toldozó, foldozó reformkáinkkal? azt hisszük biztosíthatjuk nemzetünk jövődjét, ha a jövődjő épületének alaprakását elmulasztottuk? És mi lehet ezen alap más, mint a néppeli egy testté forrás, s ekként egy ép, egészséges nemzeti test előteremtése, erről pedig miként lehet csak álmodnunk is, míg az úrbéri viszonyoknak gyűlölség-nemző választófala közöttünk fennáll.

(Kossuth Lajos: *A teendők legfőbbike* — részlet. *Hetilap*. 1846. július 28.)

A kor nagy kérdésében a reformországgyűléseken történt némi előrelépés, az igazi áttörés azonban az 1848-as forradalomnak volt köszönhető.

Atyámfiai, munkás testvéreim! Budapestén a múlt március hó 15-én egy éj-jel és egy nap oly nagy és nevezetes dolgok történtek, melyek azelőtt századok alatt nem történtek. ...

Jól figyelmezzenek kendtek e néhány szóra: nincs többé úr és paraszt, nincs robot, nem botozzák többé az embert; mindnyájan egyenlő jogú polgárok, testvérek vagyunk.

Azon állapot, hogy mi, parasztmun-

kások, viseltük az országnak terheit, mi fizettük az adót, mi adtuk fiainkat katonának a haza védelmére: igaztalan volt: de ezen adó nem fordítottatott kellőleg, mint kellett volna, csak a mi hazánk javára; a katonaság, a mi fiaink nem az országban voltak, nem hazánk védelmére álltak fegyverben, hanem más országokban tartattak — nagy részint.

És mégis azok intézkedtek fölöttünk, kik sem nem katonáskodtak 1800 óta, sem a terheket nem viselték, tudniillik a nemesség: de most minden megváltozott.

Ezen állapotot maga a nemesség is igazságtalannak elismerte, mert hiszen ami igazságtalan, azt mindenki kénytelen annak elismerni: tehát a nemesség nagy része igyekezett is ezt megváltoztatni, mert fájlalta, hogy mi, parasztestvéreim oly sajnálkodásra méltó helyzetben voltunk; mivel ennek következtében maga az egész ország is csak sínylődött, holott a természet hazánkat minden áldásaival gazdagon elárasztotta...

(Táncsics Mihály: *Forradalom* — részlet.

Munkások Újságja. 1848. április 2.)

Az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgáltatások (robot), dézma és pénzbeli fizetések, e törvény kihirdetésétől fogva örökösön megszüntetnek

1. § A törvényhozás a magán földesurak kármentesítését, a nemzeti közbecsület véd-paizsa alá helyezi...

3. § Olly helyeken, hol eddig úrbéri rendezés, vagy legelőelkülönlés még meg nem történt, az erdőhasználatra és legeltetésre nézve az eddigi gyakorlat továbbra is megtartatik.

4. § Az úri törvényhatóság megszüntetik...

(1848. évi törvénykönyv. IX. törvénycikk — részlet)

Táncsics Mihály

A magyarországi jobbágyszabadítás — az erre vonatkozó erdélyi külön törvényt is beleértve — azoknak a kelet-európai reformoknak sorába illeszkedik, amelyek forradalmi nyomásra vagy kormányzati elhatározásból számolták fel a feudális viszonyokat.

Poroszországban 1807-ben indították meg a reformok sorát. Ezek eleinte csupán a nagyobb földterülettel rendelkező jobbágyokra vonatkoztak. A Habsburg-birodalom nyugati felében 1848. szeptember 7-én szentesítették a jobbágyszabadító törvényt,

Oroszországban 1861-ben adott ki a cár hasonló értelmű rendeleteket, és ezeket csak három évvel később terjesztették ki az orosz uralom alatt levő Lengyel Királyságra. Romániában szintén csak 1864-ben hoztak törvényt a jobbágyföldesúr viszony rendezésére.

Közép- és Kelet-Európában a jobbágyfelszabadítás voltaképpen több kérdést próbált megoldani valamilyen formában.

Az első a jobbágyok személyi függőségének felszámolása volt, beleértve ebbe a földesúri igazságszolgáltatás, az úriszék középkori intézményének megszüntetését is.

A második — és a parasztság számára minden bizonnyal az egyik legfontosabb kérdés — a jobbágyi szolgáltatások felszámolása volt. A korábbi európai rendelkezésekhez hasonlóan a magyar törvény is kimondta, hogy a robot, a dézsma és a pénzjáradék a törvény hatályba lépésével egy időben mindörökre megszűnik. Ugyanakkor létezett Kelet-Európában olyan jobbágyfelszabadító pátens is — mint például az oroszországi —, amely még évekig fenntartotta ezeket a korábbi feudális szolgáltatásokat. A járadékok azonnali megszüntetése természetesen óriási könnyebbséget jelentett a magyarországi parasztság számára. Igaz, hogy a forradalom és a szabadságharc közepette nem is mert senki arra gondolni, hogy ezeket a szolgáltatásokat továbbra is behajtsák.

A harmadik kérdés a jobbágyok minden szolgáltatástól mentes földtulajdonhoz juttatása. Az ausztriai, a lengyel és a román jobbágyfelszabadítás gyakorlatilag minden paraszti használatban levő földterületet a parasztok tulajdonába adott.

A magyar törvény — az erdélyi még világosabban, mint a Királyhágón inneni — ezt csupán az úrbéri földekre tette érvényessé. A földesúr kizárólagos tulajdonának számító úgynevezett major-sági földek a rendezés során nem kerültek a parasztság kezére, noha ezeknek is

jelentős részét a parasztok használták. A méltánytalanságot orvosolandó a magyar forradalmi kormány később intézkedések sorával igyekezett bővíteni a földtulajdonhoz juttatottak körét.

1848 nyarának sorsdöntő napjaiban a parasztság megnyerése, az érdekegyesítés megteremtése létkérdés volt. A március 18-án törvényjavaslatba foglalt jobbágyfelszabadító határozatokat országsszerte kihirdették, elhárítandó minden paraszti megmozdulást.

A Habsburg-birodalomban elsőként törvénybe iktatott jobbágyfelszabadítás a szűkebb Magyarország területén a földesúri joghatóság alatt álló lakosság közel 80 százalékát szabadította fel. S bár sok régi sérelem orvosolatlan, sok új kívánság teljesítetlen maradt, az ország területének mintegy 42 százalékát juttatta a volt jobbágyparasztság kezére.

Joggal merülhet fel a kérdés: miképpen kárpótolta a törvény azokat a nemesi családokat, akik a jobbágyfelszabadítással korábbi jövedelmeik jelentős részét elvesztették?

Az országban 130—140 ezer nemesi család élt a feudalizmus felszámolása-kor, és ezek közül csak minden ötödik-hatodik számára nyújtott a korábbi nemesi birtok biztos megélhetést. Jelentős hányaduk birtok nélkül vagy csekély földtulajdonnal érte meg a jobbágyfelszabadítást, és ezért a nemesi privilégiumok eltörlése, a jobbágyi szolgáltatások elvesztése sokuk számára pozícióvesztést jelentett.

Bár az elvesztett feudális járadékok pótlására már az 1848-as országgyűlés pénzbeli kárpótlást ígért a földbirtokosoknak, nem mindenki tudott élni ezzel a lehetőséggel. A kártérítés összegét — csekély változással — a szabadságharc után életbe lépő császári pátens is jóváhagyta.

Az 1848-as törvény egy csapásra felszámolta a feudális rendet, az ország elindulhatott a polgári átalakulás útján.

A reformországgyűlések és az 1848-as forradalom törvényei

PROGRESSZÓ KFT. • 1989

A külső borítón: Magyar zászló és címer 1848-ból (Ismeretlen festő alkotása)

A belső címoldalon: Címeres herold a magyar koronázási menetből, 1830-as évek

A hátsó borítón: Címeres pohár (Telkibánya, XIX. sz.)

Progresszió Kft. • 1989

A kiadásért felel: Patainé Tamás Mária igazgató

Felelős szerkesztő: Popovics Gizella

Műszaki vezető: Sóvágó Endre

Műszaki szerkesztő: Sáfrány Annamária

2299 — Készült a Révai Nyomdában, 1989-ben

Felelős vezető: Horváth Józsefné dr. igazgató

ISBN 963 209 0519 összkiadás

ISBN 963 209 070 5

CIKKSZÁM: 11388

Ára

A „Magyar évszázadok” című sorozat
következő kötetének tartalmából:

A KIEGYEZÉS
VASÚTI TÖRVÉNYEK
KÖZÖS VÁMTERÜLET
A ZSIDÓSÁG EGYENJOGÚSÍTÁSA
A NÉPISKOLAI TÖRVÉNY

